

33545, II, L, C, 100

193/87



KRATKA

ZGODOVINA PEDAGOGIJE.



IZDAL IN ZALOŽIL

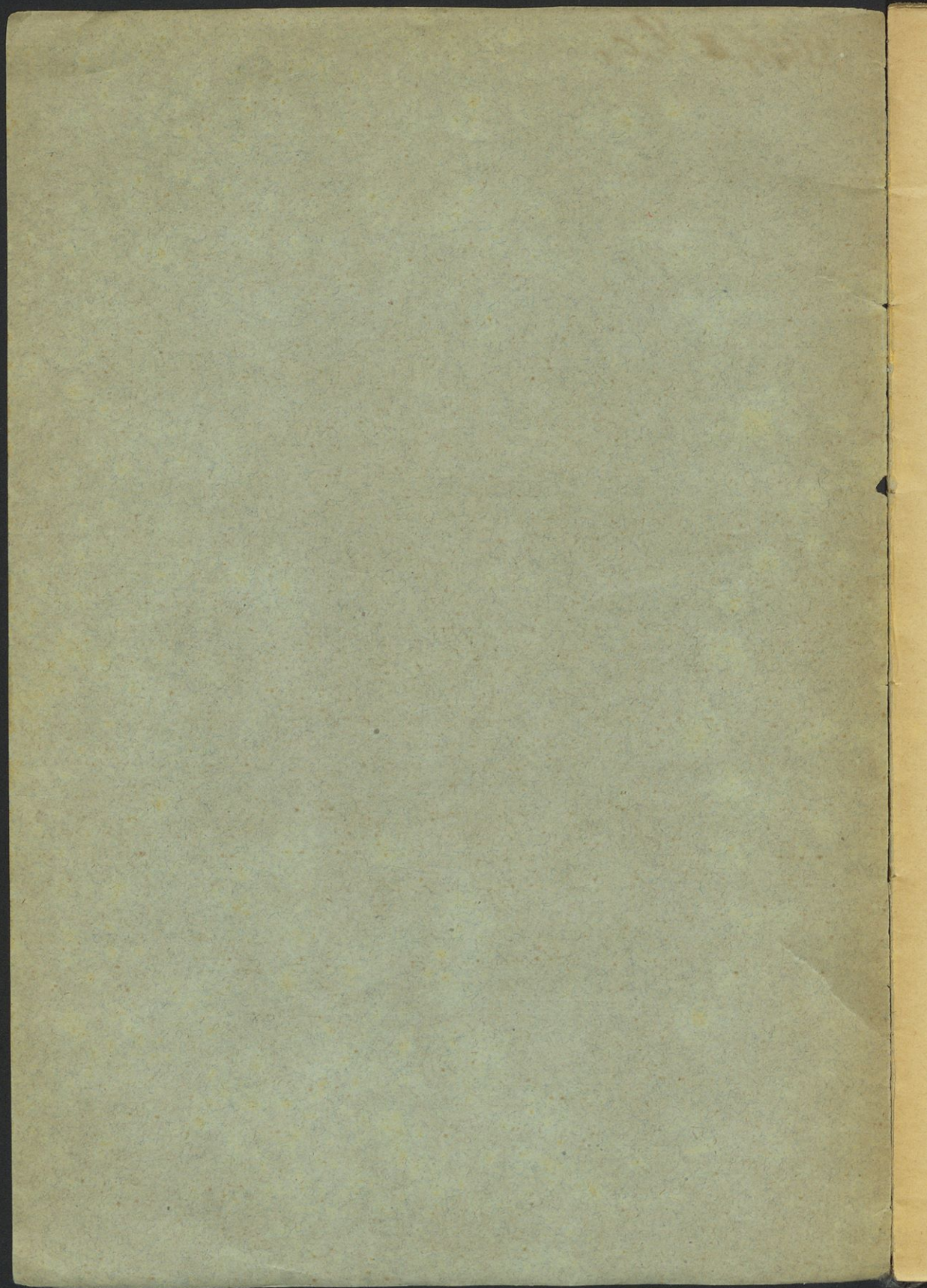
IVAN LAPAJNE

V KRŠKEM.



V LJUBLJANI 1887.

TISKAL J. R. MILIC.



KRATKA
ZGODOVINA PEDAGOGIJE.



IZDAL IN ZALOŽIL
IVAN LAPAJNE
V KRŠKEM.

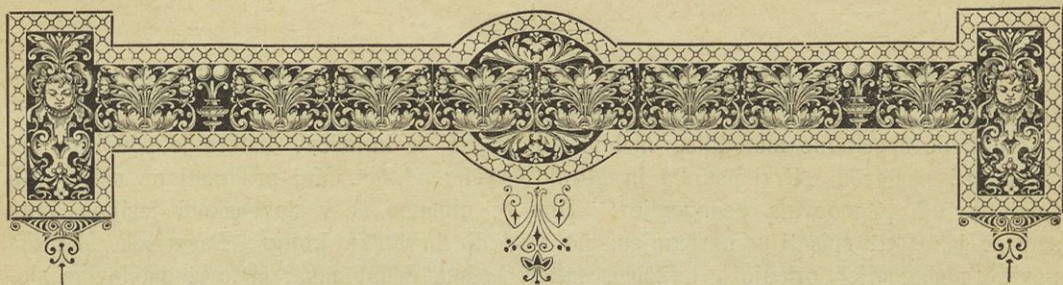


V LJUBLJANI 1887.

TISKAL. R. MILIC.

Ponatis iz „Učiteljskega Tovarisa“.

030035327



Predgovor.

Na šolsko-slovstvenem polji smo sicer Slovenci že precej napredovali, a vendar nimamo še veliko potrebnih in koristnih šolskih knjig. Slovenci moramo delati na to, da bomo dobili za vse šolske predmete potrebne učne knjige, in sicer za predmete, ki se učijo na ljudskih, meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah (učiteljskih). Zakaj neki? 1. Zavoljo tega, da bodo domoljubi slovenski lahko povedali na odločilnih mestih, da imamo za vse učne predmete tudi učne knjige, kedar se bodo namreč oni potegovali za to, da se uče v slovenščini še tisti nauki, kateri se predavajo zdaj še v nemščini. 2. Moramo že zdaj, ko se ta in uni predmet obravnava v nemščini, učencem in učiteljem ponujati priliko, da domá segajo še po slovenski knjigi. Recimo, da se bode pedagogija po učiteljskih šolah po Slovenskem tudi v bodoče še po nemško razlagala, vendar bode domoljubni učitelj teh šol vsaj pri važnih besedah rabil že slovenske izraze. To bode tudi pripravnikom in pripravnicam po volji in jim zeló koristilo. Slovenska učna knjiga bode kot pomožna knjiga (vsaj za domačo rabo) dobro došla posebno onim gojencem, kateri so iz slovenskih srednjih šol vstopili na učiteljsča. Pedagogika je res tak predmet, da se ga neposredno v dejanski učiteljski službi ne rabi. Ako se je kandidat dobro naučil vzgojeslovja in ukoslovja in si te nauke globoko vtisnil v dušo in srce, bode gotovo dober učitelj, ako je dobro vešč učnega jezika, izrazov in sploh vseh predmetov v učnem jeziku. Slab učitelj postane pa tisti učiteljski pripravnik, ki se je na učiteljski šoli vadil vseh predmetov le v nemščini, dočim mu je dejansko v šoli na kmetih rabiti le slovenski jezik.

Do večje popolnosti in izurjenosti se bodo pa slovenski pripravniki pospeli takrat, kedar se bodo poleg nemščine, ki je in ostane važen učen predmet, v vseh drugih predmetih učili v slovenskem jeziku, kedar bode torej tudi pedagogika slovenska.

Vsaj je znano, da vsi praktični poskusi poučevanja imajo svojo podlogo v naukih vzgoje- in ukoslovja. Oni slovenski učitelji, kateri hočejo za svojo daljno izobraževanje pri učiteljskih zborih govoriti ali pa kaj spisovati o pedagogijskih vprašanjih, morajo se učiti in iskati potrebnih izrazov in pojmov v slovenskih knjigah. Zato moramo vso hvalo izreči onim slovenskim pisateljem, ki so se lotili spisovati in na svetlo dajati najpotrebnejše pedagogijske knjige, h katerim spada v prvi vrsti vzgojeslovje in v drugi vrsti ukoslovje. Po teh knjigah bodo segli gotovo radi učiteljski pripravniki in pa mladi učitelji, zlasti oni, kateri bodo iz domoljubja še v slovenskem jeziku prebavili to, kar so

se v učiteljski šoli po nemško učili. V tretji vrsti je mej pedagogijskimi knjigami važno specijelno ukoslovje ali nadrobna metodika. Dokler ne bomo v slovenskem jeziku izdali obširne specijelne metodike, nadomestujejo naj jo knjižice, katere je podpisani sestavil pod naslovom „Prvi poduk“ in „Praktična metodika“. Mej predmeti na učiteljskih šolah je tudi „Zgodovina pedagogije“. Tudi te nimamo še v slovenskem jeziku. Zato sem se jaz lotil spisati v naslednjem po vzgledu hrvatske knjige: Basariček „Kratka poviest pedagogije“ pričujočo knjižico, kateri bodem dodal nekaj črtic iz zgodovine slovenskega šolstva.

Namenil sem to knjigo v prvi vrsti slovenskim učiteljskim pripravnikom in pripravnicam, ki naj bi poleg svojih nemških knjig domá še to prebirali. Prepričan pa sem, da bodo tudi slovenski učitelji segli po tem koristnem berilu.

S tem predgovorom pošiljam knjižico v slovenski svet z uljudno prošnjo, naj čast. čitatelji prizanesljivo popravijo pomote, ki so se morda v knjigo vrinile, ter pomislijo, da je bilo pisatelju tudi pri tej knjižici treba ledino orati.

V Krškem v 1. dan decembra 1886. l.

Ivan Lapajne.

U v o d.

Pedagogija je znanost, ki govori o vzgoji ali vzreji človeški. Zgodovina pedagogije pa pripoveduje, kako se je človeštvo v preteklih časih vzrejevalo, in kako so se odličnejši možje in države pečali z znanostjo o človeški vzgoji.

Zgodovina pedagogije je prav za prav le del obče zgodovine, osobito le del kulturne zgodovine. Zato pa nimajo nikakoršne zgodovine tiste vrste národi, kateri v obči in kulturni zgodovini nobenega mesta nimajo. Kakor se pri kulturni zgodovini obravnavajo običaji, umetnosti, zakoni, vera národov, tako vidimo, da so ti faktorji vplivali tudi na njih vzgojne razmere. Ker se politična, kulturna in pedagogijska zgodovina mej seboj ujemajo in druga drugo popolnuje, zato kaže, da se držimo tudi v zgodovini pedagogije običajne razdelitve v stari, srednji in novi vek. Zgodovine pedagogije ne kaže preveč razširiti. Če se že pri obči zgodovini manj kulturni národi le malo in na kratko oménjajo, temveč moramo take národe pri tej povestnici čisto opustiti. V starem veku pečali se bomo torej samo s klasičnima národoma, z grškim in rimskim, ter edino še z judovskim ljudstvom kot predhodnikom krščanstva. V srednjem in novem veku se moramo sevéda baviti le s krščanskimi národi in z njihovo vzgojo.

Prvi oddelek.

Stari vek.

I. Stari Grki.

Čeravno stari Grki niso pripoznali enakosti ljudi ter v tem načelnem vprašanji ne kazali plemenitosti srca, brigali so se vender dosta za svojo izobražbo, t. j. za vzgojo svobodnih državljanov, a robove ali sužnje so v tej zadevi zeló zanemarjali.

Svobodni Grki so skrbeli za enakomerno izobraženje duše in telesa. Vodilo jim je bilo: „V zdravem telesu biva zdrava duša“, ali: lepota duše izraža se v lepem telesu. Oni so torej skladno ali harmonično vzgojevali vse telesne in dušne sposobnosti. Zato jim je bila telovadba ali gimnastika vzgojno sredstvo za zdravje, moč in lepoto telesa. Urili so se ali telovadili so v posebnih zavodih, ki so se imenovali gimnazije in palestre (telovadišča). Razen tega so prirejali národne igre ali svečanosti, pri katerih je bila telovadba med prvimi točkami. Najimenitnejše národne igre so bile olimpijske, ki so se vsako četrto leto obhajale. Zmagovalce pri teh igrah so jako odlikovali.

Drugo vzgojno sredstvo je bilo starim Grkom muzika s petjem in pesništvom. S tem predmetom so Grki blažili srce in krepčali zlasti s popevanjem starih junaških pesni ljubezen do domovine. Grška je bila razdeljena v več držav. Najimenitnejši ste bili Šparta in Atene. Kakor je bila Šparta politiško drugače urejena kakor Atene, tako so se tudi vzgojna načela in sredstva v Šparti razločevala od atenskih,

Šparti je dal Likurg zakone, ki so merili na to, da se država po vojaško okrepcá. Enaki duh, kakor v špartanskih državnih postavah, je bil pri vzgoji špartanske mladine. Slabo rojeno dete so starešine zavrgli; le močno dete so pri življenji pustili. Kopali so ga včasih v močnem vinu, da bi ga bili utrdili. Do sedmega leta ostal je otrok pri materi, ki ga pa nikakor ni mehkužno vzrejala. Ni ga povijala v mehke in tesne plenice, ni se zanj bala, marveč pustila je otroka včasih tudi samega in v temi, da se dete v bodoče ne bode balo vsake sence. Še sedmim letom je pa vzela dečke država v svojo skrb in vzgojo. Stopili so v javni zavod, kjer so bili pod vodstvom vrlejših in starejših mladeničev in pod varstvom modrega možá, katerega so pedonom (dečkovodnika) nazivali. Tukaj so dečke strogo vzrejali. Spali so na slami, na senu, na trstu in osatu, kar so si sami nabrati morali. Kopali so se po letu in po zimi. Oblečeni so bili malo in lahko in bosí so hodili. Jeli so vkup, pa malo. Dovoljeno jim je bilo včasih, da so si hrano ukradli; a hudo so kaznovali tistega, kdor ni znal tatvine prikrivati. Ta nenravna vzgoja imela je vojaški namen, da bi si Špartanci v vojski tudi z zvijačimi pomagali. Šibali so špartanske dečke prvič za kazen, pa tudi v ta namen, da bi se utrdili. Kadar so jih šibali, niso se smeli niti jokati, niti na obrazu se jim ni smela poznati boleost, katero so trpeli. Take hrabre in vztrajne dečke so odlikovali z vencí.

Pri gimnastičnih vajah so se učili letati, bežati, loviti, skakati, metati kopje in disk (diskus). Urili so se v plesu in v raznih vojniških vadbah. Zato so se Špartanci odlikovali večkrat pri olimpijskih igrah. Za umno izobraženje pa Špartancem ni bilo mar. Čitati in pisati se v javnih šolah niso učili, računili so le na pamet. Kar pa je lepo bilo pri špartanski vzgoji, je to, da se je mladina vadila kratko pa jedernato odgovarjati. Od tod pride izraz lakoniško, t. j. lakedemonsko (Špartanci = Lakedemonci). Na take odgovore so jih privajali med kosilom, med katerim so posamezni tudi peli in igrali na kitaro (liro). Za kosilo in jed so špartanski mladenči vkupno zlagali ob mesecih živež in novce za meso. Obed jim je bil priprost. Poglavitna jed jim je bila črna juha, o kateri pa zgodopisci ne vedo več povedati, kako je bila narejena. Dobivali so menda včasih tudi kuhane svinjine. Vino so dobivali za potrebo, menda z vodo mešanega, a upijaniti se nikdar ni eden Špartanec smel, tim manj pa mladina.

Najlepša poteza v vzgoji špartanske mladine je bilo spoštovanje do starosti, katero so jej v glavo vcepili. V pričo starcev je mladina vstala in molčala ko zid. Zato je prišlo v pregovor, da je samo v Šparti prijetno, visoko starost dočakati. O grški mladini se je sploh reklo, da zna starost spoštovati, a o špartanski se je še posebno poudarjalo, da to tudi stori. Špartanskega dečka je smel slehern državljan prašati, kam ide, kaj počne itd. Ako mu ni znal tudi opravičevalno odgovoriti, takoj je bil karan in morda kaznovan. Če se je o tem pritoževal, zadela ga je nova kazen.

Nekatere mladeniče so na poseben način utrjevali. Pošiljali so jih za nekaj časa ven iz mesta na kmete, na polje, v gozd, koder so tavalí menda v ta namen, da so si sami živeža iskali, bodisi z lovom, zvijačo ali tatvino. Ob enem je bilo pa dovoljeno, da so zalezovali helote, to je špartanske sužnje, ki so se večkrat zoper gospodujoče Špartance hoteli vzdigniti. Pri deklicah špartanskih se je tudi oziralo na to, da so izrastle krepke in čvrste. Tudi v njih so znali Špartanci obuditi domoljubje; zato se je večkrat dogodilo, da so Špartanke v nemale svoje možé in sinove v borbi proti neprijateljem domovine.

V **Atenah** je bila vzgoja precej le takošna, kakoršna je dandanašnji po Evropi. Dete je mati s početka negovala, ali skoro da je večjo skrb za dete imela pestunja. Jemali so Atenčani za pestunje kaj radi Špartanke, ki so bile kot take in kot dojke na dobrem glasu. S početka so pač skrbeli Atenčani tako za svoje dečke in deklice, kakor

mi dan danes skrbimō. Dajali so otrokom potrebno hrano: mleko, med in drugo, ter preskrbeli jim obilo igrač in dajali priliko jim, da so si tudi sami delali slične igrače, kakor dan danes, namreč dečki: konjičke, vozičke, hišice, žabice, žoge in drugo; deklice pa punčike. Vodili so jih tudi na prosto, kjer so se igrali podobne igre, kakor mi, recimo: lovili so se, slepo miš lovili, lonc razbijali i. dr.

Sè sedmim letom pa je dobil deček posebnega nadzornika, kojega so zvali pedagoga (detovoda). Ta ga je povsodi spremljal, osobito k učitelju, v glumišče ali gledališče in k javnim svečanostim. Za pedagoga so jemali največkrat zveste stare sužnje, ki niso bili več za težka dela. Učilnice niso bile v Atenah javni državni zavodi; učilnice so oskrbovali ljudje, ki so na kak način opešali in sicer za zaslužek, ki so ga od starišev dobivali. Zato učitelji niso uživali velikega spoštovanja. Pregovor v tej zadevi ni torej izmišljen: „*Quem dii odere, paedagogum fecere*“. Učilnice atenske so bile trovrstne: gramatiške, muziške in gimnastiške. Učitelji gramatisti so učili čitati in pisati, za računstvo se po šolah niso dosta brigali, kajti učenje je imelo pri Atenci bolj idealen, nego praktičen namen.

Čitali so grške pesnike: Homerja, Hesioda, Solona, Ezopa. Na ta način so prišle grške junaške pesni med ljudstvo in postale národne. V muziški šoli so dečki peli in svirali na kitari ali liri. Po vrhu so se napotili tudi v pesništvo.

Telovadili so Atenski dečki in mladeniči v gimnazijah in palestrah, ki so bile krasno in bogato okinčane. V njih so se vadili enako kakor špartanski mladenči, samo s tem razločkom, da so Atenčani bolje gledali na gibčnost in lepoto telesa, nego na moč in jakost. Tudi se je telovadba gojila pri njih še le v dobi od 16. do 18. leta.

Vzreja je bila tudi pri Atenčanih stroga. Absolutne pokorščine Solon ni terjal, kakor Likurg; a ubogati se je pa po Solonovih načelih moralo radi tega, ker je Solon udarjal, da ne bode znal ukazovati oni, kdor ne zna vbogati. Zato je pri Atenčanih tudi šiba pela; rabili so jo stariši, detovodi in učitelji. Z 18. letom je bila pri atenskem mladeniču vzreja dovršena. Zdaj je stopil kot vojak in državljan v javno življenje. Po prestani šolski preizkušnji izročili so mu v znak možatosti v gledališči v pričo zbranega ljudstva ščit in sulico. Potem je prisegel, da bode domovini z orožjem čast delal, branil njo in njune zakone ter častil bogove. Višjih učilnic Grki prvotno niso imeli, še le v Aleksandrovi dobi so se osnovale v nekaterih znamenitejših mestih. Najglasovitejši ste bili ena v Atenah in druga v Aleksandriji. Učilo se je v njih tako zvanih sedem svobodnih umetnosti, namreč gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, muzika in astronomija.

Za žensko vzgojo niso dosta marali v Atenah. Matere so učile deklice domače posle, n. pr. presti, tkati, šivati, a največ so jim dajale v tem svéte, kako bi se lepotečile. Radi tega so jim telo stezovale, lase in obrvi barvale. Le bogatejše so se nekoliko vadile v godbi in morda še v čitanji in pisanji.

Stara Grecija se je odlikovala z mnogimi učenjaki, ki so zlasti na pedagogijskem polji lepo učili. Tak učenjak je bil **Pitagora**, ki je imel svoj zavod v Krotonu, cvetoči grški naselbini v južni Italiji. V njem je deloval za nravno in znanstveno omiko. Načelo njegovo je bilo: bogov se bati in čednost ljubiti. Njegove učence so po špartanski vzgoji trdo imeli. Priprosto so bili oblečeni, zmerni v jedi in pijači; vina niso pili. Na lov niso smeli hoditi, ker to storí človeka neusmiljenega. Mladina je smela učitelja le poslušati; še le odrasli njegovi učenci smeli so vprašanja staviti. Na večer so se morali sami vprašati: Kaj sem čez dan slabega storil? V čem sem grešil? Katero dobro delo sem opustil? Telovadili so se njegovi učenci tudi ter za blaženje srcá gojili muziko. Sploh soglasno, harmonično izobraženje je bil smoter Pitagore; kajti po njegovem

nazoru je svet harmonija, in ta harmonija naj bode tudi v človeškem bitji. Sramožljivost je Pitagori izvir vseh kreposti. Niso li to prekrasni nazori grškega učenjaka, ki je živel v 6. stoletji pred Kr.?

V Atenah je živel v petem stoletji pred Kr. velik modrijan, **Sokrat** po imenu, ki je bil tudi velik pedagog. Ni imel sicer posebne šole, marveč iskal si je učencev po ulicah, cestah, sejmi, delavnicah, gimnazijah in dr.

Iskal si je prav za prav le nekakšnih tovarišev, s katerimi se je razgovarjal v ta namen, da bi jih učil in vodil na pravo nravno pot. Poučeval je na dvojni način. Večkrat se je delal mož sam nevednega in prašal to in ono svoje učence. S popraševanjem se je seznanil o pomanjkljivih nazorih svojih učencev in jih zopet s polaganim nadaljnim razgovorom vodil na pot spoznanja. Sokrat posluževal se je torej ironije, da bi dosegel to, kako naj se učenci sami sebe spoznavajo. To je ena največjih terjatev, katero so kdaj pedagogi svojim učencem stavili. V glavnem svojem ravnanji držal se je Sokrat pri poučevanju indukcije. On je namreč postopal od stvarnosti, od konkretnosti do pojmov. Recimo, Sokrat je hotel seznaniti svoje učence s pojmom „dobrota“. V ta namen je povedal več slučajev, kako je ta pa uni skazal se dobrotljivega, kako je ta pa uni svojemu bližnjemu dobro učinil. Pojem vseh teh slučajev dobrote je splošen pojem o dobroti. Zato je pa hvalil Aristotel Sokrata, da je on prvi izumil pravo definicijo, pravo razlaganje. Sokrat je bil prvi učitelj nravnosti in kreposti ter prave modrosti. Njegov izrek je bil: Najboljša bogoslužnost je pošteno in pobožno življenje. Sokrat se je zavedal že, da ima človek dušo, on je slutil že, da je en sam Bog. To mu je tudi naklonilo smrt, kajti njegovi sodržavljanji so mu očitali, da tají bogove. Svojih naukov Sokrat ni v pismih zapustil. Njegovi nauki so se po njegovem največem učencu Platonu ohranili. **Platon** je prvi učil pedagogijo znanstveno in sistematično; on je dal vzgoji znanstveno podlogo. Njegov izrek je bil: Človek postane to, kar iz njega vzgoja stori. Platonova učilnica se je zvala akademija in njegovi učenci akademiki. V svojih delih je smatral vzgojo za dolžnost države. Zavoljo krepke države je treba državljana dobro vzgojiti. Platon je priporočal vajo telesa in duše, rekoč: „Kdor se uri samo v gimnastiki, muziko pa zanemarja, ta postane divji, surov in neveden. Kdor se pa samo z muziko bavi, postane nemožke, mehkužne in boječe narave“.

Razen čitanja in pisanja naj se po njegovem mnenji gojí še aritmetika, geometrija in astronomija. Neznanje mu pa ni največje zlo. Veliko znanje pri slabi vzgoji škoduje več, nego samo neznanje. Zato se nravna vzreja ne sme zanemarjati.

Učence je treba vaditi štedljivosti in častoljubja. Igre so znamenito sredstvo vzgoje. Kaznovati je treba takrat, kadar dete starosti ne spoštuje ali kadar prestopi vzgojne postave. Platon je bil v filozofiji velik idejalist. On je med poganskimi filozofi najbolje spoznal moč Boga in duše. Bil je vreden učenec Sokratov. Živel je v Atenah v 5. in 4. stoletji pred Kr.

Aristotel je živel v četrtem stoletji pred Kr. Bil je učitelj Aleksandra Velikega. Učil je po tem v Ateni v neki gimnaziji, katero so zvali licej. Njegovi učenci so se zvali peripatetici (šetalci), ker jih ni poučeval stojé ali sedé, nego šetajoč se ž njim po drevoredu. Radi tega se je njegova šola zvala peripatetiška. Svoje misli o vzgoji razvil je Aristotel v svojih delih o etiki in o politiki ter ekonomiji. On je izvajal temeljno načelo vzgoje iz obče svrhe človeka in iz pojma države. Svrha vsega človeškega delovanja je sreča (eudajmonija); ona ima svoj temelj v krepostih. Pravica do vzgoje pripada roditeljem. Mati naj se briga za telesno skrb, oče za duševno izobraženje. A tudi država se ne sme ogibati te svoje dolžnosti. Ona ima nadzor nad vzgojo.

Vzgoja se pričénja s privajenjem in poukom. S poslednjim naj se pričènè s sedmim letom, in sicer v početnih predmetih in telovadbi. Od štirinajstega do dvajsetega leta naj se učé mladenči višjih predmetov. Prva tri leta naj se bavijo z muziko, potem sledí znanstvena izobrazba, posebno gramatika, retorika, risanje, dialektika in filozofija. Pri vsakem pouku naj se pazi na to, da se učí najprvo to, kar je potrebno in koristno za življenje.

Največja naloga vzgoje je moralna izobrazba. Brez nje bi bil človek najslabša in najdivjša stvar na svetu. Zgodaj je treba mladež privajati na poslušnost, kajti brez nje ne more obstati nijedna država, in kdor hoče vladati, mora se pred vsem naučiti slušati.

Aristotel je bil v filozofiji nasproti Platonu realist. Rojen je bil l. 384. pred Kr., a umrl je leta 322. pr. Kr. **Plutarh** je živel v prvem stoletji po Kr. Nekaj časa je bil učitelj filozofije v Rimu. Napisal je krasne životopise najglasovitejših mož starega veka, kateri so velike zgodovinske in moralne vrednosti. V delu o „vzgoji dece“ razvil je svoja pedagogijska načela. Svrha vzgoje je bila Plutarhu bogosličnost. Pri vzgoji odločujejo: narava, pouk, navada. Telovadske vaje so potrebne, da se telo ohrani zdravo in krepko. A se ne smejo pretiravati, da se moč v detetu ne uniči in ne ubija volja do duševne izobrazbe. Mladenči boljšega rodú potrebujejo pouka v tako zvanih encikliških znanostih, posebno jim je treba, da se učé retorike. Nad vse predmete je treba učiti filozofije, kajti ta znanost je duši to, kar je telesu gimnastika.

Od mladih nog je treba deco priučiti, da resnico ljubijo, a se ogibljejo laží, ki se niti robu ne spodobi. V obče je treba, da se radujejo nad tem, kar je lepo, a da se žalosté nad vsako grdo rečjó. Treba je paziti, da se znajo vladati, kadar so razdraženi, da ne govoré odveč in da ne posegajo po tujem blagu. Družijo naj se s takovimi mladíci, ki se lepo ponašajo in lepo grški govoré.

Izberó naj se jim taki pedagogi, ki se odlikujejo po bogatem izkustvu in čistem moralnem življenji. Očetje ne smejo biti s sinovi prestrogi; dajati jim pa morajo lepe vzglede. Če so roditelji brez sramožljivosti, bodo taki tudi njihovi otroci.

II. Rimljani.

Rimljani so težili po tem, kar je praktično in koristno. Po tem načelu so uravnali tudi svojo vzgojo. Znanosti in umetnosti niso gojili zato, da bi se mladež ž njimi dovedla k človečnosti in kreposti, marveč zato, da se sposobi za državno službo. Sama država se sicer ni neposredno bavila z vzgojo, marveč jo je vselej roditeljem prepustila. Oče je imel veliko oblast nad svojim detetom. Mogel ga je zapreti v ječo, poslati ga na težko delo, dati ga v najem ali prodati ga, še celó ubiti ga je mogel brez vse kazni. Dete zavreči je bilo po zakonu dopuščeno, a to se je vender le redko zgodilo. Prvo vzgojo je imela v roki mati, ki ga je telesno in dušno vzgojevala, priučéč ga najprvo na priprostost in zmernost. Hišni red je bil kaj strog. Pred detetom se ni smelo govoriti nič nesposodobnega. Zavoljo tega so očetje, kadar so hodili v goste, seboj vodili tudi sinove, da so se kraj njih sami čuvali nezmernosti in nepristojnosti. Mladina je morala spoštovati starce. Kdor ne bi vstal pred sivim starcem, zaslužil bi smrt.

Posebno se je gledalo na to, da se v mladini vzbudí ljubezen do domovine in da se napeljuje k plemenitemu delu. Zavoljo tega so jim pripovedovali o življenji odličnih dedov.

S početka so očetje sami poučevali svojo deco, in to večinoma v čitanji in pisanji. Pri tem so jim tolmačili stare domače pisce in pesnike.

Za gimnastiko niso dosta marali. Učili so jih nadalje na pamet zakone, napisane na dvanajst tablicah. Vežbali so jih tudi v petji, plesu in govorih, v katerih so slavili

dela hrabrih mož. Razen tega so imeli dosta rano tudi šole. A to so bili skozi in skozi zasebni zavodi, za katere se vsaj v početku država kar nič ni brigala. Imeli so jih na ulicah, i to na razkrižjih (triviis) ali na trgih. Take šole so zvali „ludi“, ker je bil pouk v njih pripravna igra duha. Učitelji teh šol zvali so se „ludi magistri“, a so bili zeló slabo plačani in niso imeli nikakoršne veljave. V šoli se je začénjal pouk s sedmim letom, a učilo se je to, kar v domači hiši, namreč čitanje, pisanje, računstvo, moralni izreki, zakoni i. dr. Pisalo se je na tablicah, prevlečenih z voskom, z orodjem, koje so zvali „stilus“. Računalo se je pa na prste in pa na nekaki računski tabli (abacus) tako, da so na njej zlagali kamenčike (calculi). Ustrahovanje je bilo zeló ostro; šibo so večkrat rabili. Horacijev učitelj Orbilij postal je slaven po svoji okrutnosti.

Ko je grška izobraženost v Rim predirala, nastala je prememba tudi pri vzgoji Rimljanov. Grški učitelji so zeló dohajali v Rim, in vsaki odličnež hotel je imeti na svojem domu grškega pedagoga in učitelja filozofije. Učenje grškega jezika naklonilo je Rimljane, da so začeli tudi svoj jezik znanstveno obdelovati. Tako je nastala višja vrsta šol: „gramatika“ ali „literata“. V take šole so prihajali dečki iz nižjih šol, pri priliki v dvanajstem letu. V njih se je učila gramatika in literatura, kasneje tudi filozofija in matematika. Čitali so se in tolmačili grški in latinski pesniški in prozaični pisatelji, osobito govorniki. Mnogo se je učilo iz glave, da se je s tem uril spomin.

S 16. letom zaménjal je deček svojo deško obleko (toga praetexta) z možko obleko (toga virilis) ter izstopil iz šole gramatike, da se je pripravil za svoj bodoči poklic. Navadno je šel kakor mladenič k znamenitemu možu one stroke, kateri se je namenil posvetiti; pri njem se je torej uril v vsem, kar mu je bilo potrebno. Kasneje v dobi republike so bile osnovane še govorniške ali retorske šole. V njih se je mladina vadila sestavljáti govore in jih lepo govoriti, a učila se je tudi filozofije kot najznamenitnejše pomožne znanosti retorike. Po vrh tega je hodila tudi v forum, kjer je čula znamenite govornike, katere je posnemala. V dobi cesarstva so se šole zeló pomnožile. Pouk v šolah „gramatika“ razširil se je kakor pri Grkih na znanih sedem svobodnih umetnosti, od katerih se je ipak največ cenila in gojila retorika. Naposled nastale so še tako zvane cesarske šole, neka vrsta današnjih vseučilišč. Učitelje teh šol, kateri so se zvali „professores“, imenovali in plačevali so cesarji. Učilo se je pa v njih vse to, kar je bilo potrebno za javno službo, torej razen sedem svobodnih umetnosti tudi filozofija in pravoslovje. Rimski dečki so imeli robove, ki so jih povsodi spremljali. Takovi robovi so se zvali „custosi“, pa tudi „pedagogi“. Oni so večkrat deco poučevali v prvih početkih znanosti. Bogatejši dečki imeli so véasih celo vojsko spremljevalcev, pa tudi takih, ki so za njim nosili potrebne stvari v šolo.

Zdaj pa še spregovorimo besedo o pedagogijskih načelih najznamenitejših rimskih učenjakov, ki so pisali o vzgoji, in ti so: Cicero, Seneka in Kvintilijan.

Cicero je živel v prvem stoletji pred Kristom. Svoje nazore razvil je v raznih filozofskih in retoriških spisih. Vzgojo je jako cenil trdivši, da se z nijedno rečjo ne more državi toliko koristiti, kakor s poučevanjem in vzgojevanjem mladine. Vsak plemenito vzgojen človek se hvaležno spominja ne samo svojih učiteljev, ampak tudi onega nemega mesta, kjer se je hranil z duševno hrano. Z vzgojo se imajo dopolniti vse naravne sposobnosti, osobito sposobnosti duha, s katerimi človek nadkriljuje vse ostale stvari. Prirodnega naklona dece k igri ni treba uničevati, nego ga samo nadzorovati. Posebno je treba paziti na okolico otroško, na to, kar vsaki dan dete čuje, s kom se druží, in kako oče, mati in vzgojitelj ž njim govoré. Spomin se mora dobro vežbati. Treba je pospeševati težnjo po časti in slavi. Za razvitek moralnega življenja je največje znamenitosti religija. Učitelj naj bode blag, ali ob enem strog in pravičen. V srditosti se ne sme

kaznjevati. Ozirati se je treba na posebno naravo vzgojenca, zlasti kadar se mu izbira poklic. Učiti je treba one umetnosti, s katerimi se državi največ koristiti more. Govorništvo je sklep vsake vzgoje in vsakega pouka. Za govorništvo je treba ne samo prirojenega darú, marveč tudi temeljitega navoda, posebno je treba dobro prebaviti poevst, filozofijo in pravoslovje. Prirodnih znanosti in matematike Cicero ni posebno cenil, a grško gimnastiko je iz mravstvenih obzirov celó obsodil.

Seneka je živel v prvem stoletji po Kristu. Bil je vzgojitelj cesarja Nerona, kateri ga je kasneje na smrt obsodil iz same sumnje, da je sodeloval pri neki zaroti. Ni pisal posebej o vzgoji, a zapustil je o njej lepa načela. Učil je, da je človeško srce od narave uporno in naklonjeno onemu, kar je pogubno in zabranjeno. Po razumni vzgoji se morejo pa tudi napačne naravne lastnosti popraviti. Vrhunec vsake izobražbe mu je bila krepost, kajti ona je največja dobrota človeku. Navada pripelje človeka v krepost ali zlobnost. Dobri vzgledi veljajo torej več, nego dobra pravila. Pokorščina je prva otrokova dolžnost. Ukazi naj so lahko izpeljivi, a izvršiti se morajo brezpogojno. Vzgojitelj mora biti prijazen in človeške narave. On naj kaznuje, da pomote popravlja, a ne, da se maščuje. Treba se ozirati na osebnosti in se po njih ravnati. Ni treba učiti za šolo, ampak za življenje. Največ veljajo prirodne znanosti, ker nas spoznavajo z božanstvom. Pesništvo in muzika blažita srce. Gimnastiške vaje so koristne, ako niso pretežke; škodujejo pa, ako se ž njimi borilci vzgojajo. Učeč druge učimo tudi sebe, ker s tem pojme bistrimo in popolnujemo.

Kvintilijan je bil profesor govorništva v Rimu v drugi polovici prvega stoletja po Kristu. V glasovitem svojem delu „navod k govorništvu“ razvil je svoje misli tudi o vzgoji. On želi, da se duševna vzgoja začénja prav zgodaj v mladosti, a ne še le v sedmem letu. Péstunje naj bodo moralne in naj govoré čisti jezik. Paziti je tudi na to, da tovariši v igri ne pokvarijo dece z govorom ali vedénjem. Za najnižji nauk je treba izbrati najgibčnejše učitelje. Osebne lastnosti učenca je treba poznati. Za rana je treba s pohvalami in nagradami v mladeži vzbujati častoljubje. Deco je treba sicer ostro držati, a pri tem oprezno postopati. Telesna kazen naj se nikakor ne rabi; to je robsko in žalivo sredstvo. Privatna vzgoja ni boljša od šolske. Druženje z množico otrok more res škodovati otroški moralnosti, a tudi v domači hiši je dosta nevarnosti, in osamelost ne pospešuje mravnosti. Kar se pa naukov tiče, to vsekako pripada prednost šoli, kjer se mladež poganja, kdo bode bolje napredoval. Domá se uči otrok samo to, kar se ž njim govori, a v šoli tudi, kar se z drugimi govori. Pri pouku v čitanji naj se otroku pové ne le samo imé, ampak tudi oblika črke, in da se jim bolje prikupi, dajejo naj se jim tudi črke iz slonove kosti za igranje. Pri gramatiki naj se čitajo razna uzorna dela in uriyo naj učenci v sestavkih. Predno pride deček v govorniško šolo, naj se seznaní s tako zvanimi enciklopediskimi znanostimi. Govorniku je muzika velike koristi radi modulacije glasú. Z aritmetiko in geometrijo ostrí se um in logiško mišljenje. Tudi gimnastika je koristna, ker pospešuje gibčnost in utrjenost telesa. S tem, da se učenec uči več predmetov, razstrese se in tudi ne otrpne mladostni duh; marveč se privadí na premembo, ki je neke vrste odpočitek ter oživljuje in okrepuje duha.

III. Judje.

Judje so bili izvoljeni božji národ. Kakor je bil Jehova (Bog) gospodar in vzgojitelj vsega národa, tako je bil tudi oče glava in učitelj svoji družini. Žene so malo cenili, a ljubili so svojo deco ter jih niso zametali ali ubijali kakor ostali stari národi. Mnogobrojno potomstvo smatrali so za blagoslov božji. Veliko radost je bilo torej v njihovi hiši, kadar se jim je dete rodilo.

Mati je večinoma sama dojila svoje dete, in to navadno do tretjega leta. Pri daljni vzgoji pomagal jej je oče. Ustrahovanje je bilo ostro, tudi šibe niso štedili. „Kdor štedi šibo“, rekli so, „ta ne ljubi svojega sina“. Poslušnost ali pokorščina nasproti starišem je bila prva dolžnost po 4. božji zapovedi, ki se glasi: „Spoštuj očeta in mater, da bodeš dolgo živel, in da ti bode dobro na zemlji“.

Vzgoja je bila skozi in skozi verskega značaja. Glavno in temeljno načelo je bilo: „Strah božji je začetek vse modrosti“. Zavoljo tega je oče zgodaj poučeval svojega sina v božjih postavah. On se je s svojim sinom vkupno postil in molil, vodil ga k verozakonskim svečanostim ter mu pripovedoval o mnogobrojnih čudežih, s katerimi je Bog vplival na osodo judovskega národa.

S početka niso Judje imeli šol, ampak sam oče je poučeval svoje sinove, najprvo v onem poslu, s katerim se je bavil, namreč v kmetijstvu, živinarstvu, ribarstvu, lončarstvu in barvarstvu. Razen tega jih je učil čitati sv. pismo, včasih tudi pisati ter uril jih je v orožji. Z gimnastiko se niso pečali, a zelo so cenili in gojili muziko in ples. Kadar je deček dovršil dvanajsto leto, moral je izvrševati vse državljanske in verozakonske dolžnosti. Kakor je bil oče učitelj sinovom, tako je bila mati učiteljica hčeram, in učila jih je presti, tkati, šivati, veziti, kuhati, plesati, peti, gosti in včasih tudi čitati.

Prva vrsta judovskih šol so bile šole prerokov. Zvale so se tako, ker so jih oskrbovali preroki (Samuel, Elija, Elizej itd.). Vzgojenci so se imenovali „preroški sinovi“ in so stanovali skupno z učiteljem, katerega so zvali „očeta“. V teh šolah se je največ delovalo na to, da se je mladež seznanila z verozakonskimi obredi. Zavoljo tega se je gojila posebno muzika in pesništvo. Nekateri mislijo, da se je učilo tudi zdravilstvo in prirodne znanosti. V asirski in babilonski sužnosti izgubili so Judje ne samo svojo politiško, ampak tudi svojo duševno samostalnost, ker so svoj način mišljenja pomešali s tujim duhom. Vrnivši se iz sužnosti trudili so se, da so budili nad zakoni in pravim tolmačenjem sv. pisma. V tem so si največje zasluge pridobili rabini (mojstri), t. j. učitelji in učenjaki, ki so se bavili z razlaganjem sv. pisma.

Ustanovili so tako imenovane rabinske šole, v katerih se je večinoma učilo zakonarstvo na temelju sv. knjig in tradicije. Pesništvo je bilo izvanredni predmet. Rabinska znanost je pa le malo pospeševala ljudsko izobraženost. Prvo šolo za male otroke ustanovil je, kakor se misli, veliki duhoven Jozva v drugi polovici prvega stoletja po Kr. Od takrat so se take šole zelo pomnožile. Po talmudu imelo bi se prokleti vsako mesto in mestece, ki je brez šole, in ako bi to ne koristilo, naj bi se tudi požgalo. Za 25 otrok je odredil po enega učitelja, ki pa ni smel prejemati plače za svoj trud, ampak le za zamudo časa. Razen tega je bila v vsakem mestu ena ali več sinagog, kjer se je ljudstvo shajalo vsako saboto in praznik k molitvi. Tù so rabini tolmačili sv. knjige in tradicijo (talmud).

IV. Kristijani.

Z Jezusom Kristom nastalo je novo življenje na zemlji. On je zravnal národne in društvene neenakosti ter razglasil enakost vseh ljudi. „Ni tù ne Judov, ne Grkov, ne robov, ne gospodarjev, ne moškega, ne ženskega rodú; vi vsi ste eno v Jezu Kristu“ (Gal. 3, 28).

Nasproti časnemu cilju poganske vzgoje postavil je Jezus kot namen vzgoje večno zveličanje. „Iščite najprvo božjega kraljestva, vse drugo vam se bo de dodalo“. (Luk. 12. 31.)

Po njegovem nauku nosi vsak človek v duši božjo podobo, katero ima v sebi razvijati in popolnovati. Človek se vzgojuje radi sebe, a ne radi države ali druge ustanove. Država mora zahtevati, da bode dete enkrat veljaven državljan, a nikakor ne sme ž njim ravovati kakor s stvarjo, ki naj bi bila samo njeno sredstvo.

Prvi kristijani so kaj uzorno živeli, kar se je osobito pokazalo pri obitelji. Žene niso bile več robinje, ampak moževe prijateljice in družice. Svoje otroke so smatrali kristijani za dar božji. Pa jih niso tako kot pogani zametavali ali prodajali in ubijali. Kristijanka je tudi sama svoje dete dojila. Vrh tega delovalo se je na to, da se otroci privadijo strahu božjega, ljubezni do bližnjega, zatajevanja samega sebe, in da si ohranijo svojo nedolžnost itd. „Očetje, ne razvadite svojih otrok, ampak izredite jih v uku in strahu Gospodovem“. (Efež. 6., 4.)

Do polovice drugega stoletja ne najdemo sledi krščanskih šol. S početka je bilo namreč po vseh občinah kaj malo kristijanov, in torej niso mogli vsled silnega preganjanja še misliti na to, da bi si osnovali šole. Prva vrsta krščanskih šol so bili katehumenati. Poglavitna naloga jim je bila, da so pripravljali za sv. krst one, kateri so želeli prestopiti h krščanstvu. Slušatelji so se zvali katehumeni, učitelji katehiti, a pouk kateheza. Pa katehumenat ni bila šola za otroke, marveč za odrasle ljudi. In tako so v prvi dobi morali sami roditelji poučevati svoje otroke v temeljnih istinah sv. vere, in tisti, ki so umeli, tudi v čitanji, pisanji in računstvu. Včasih so jim dajali tudi privatne učitelje ali jih radi temeljitejšega pouka pošiljali v javne poganske šole. Kakor so se pa kristijani nekoliko pomnožili in osvobodili, počeli so živo delovati na to, da si osnujejo posebne šole za izobraženje svoje dece. Prvo početno šolo utemeljil je koncem drugega stoletja dnhovnik **Protogen** v Edesi. V tej šoli so se učili otroci čitati in pisati ter psalme peti.

Ko so pa židovski in poganski modrijani s svojo učenostjo začeli napadati temeljne nauke krščanstva, sprevideli so kristijani potrebo takih učilnic, kjer bi se krščanska mladež temeljiteje seznanila ne samo s krščanskim naukom, ampak tudi z raznimi znanostimi v krščanskem duhu. Tako so postale koncem drugega stoletja katehetske šole. V njih so se razen teologije učile še znanosti: filozofija, retorika, gramatika, fizika in astronomija. Prva in najznamenitejša taka šola je bila v Aleksandriji, takratnem zavetju znanosti. Utemeljil jo je glasoviti filozof Panten, a kasneje so na njej učili znameniti učenjaki Kliment Aleksandrijski in Origen.

Za krščansko vzgojo so si pridobili veliko zaslug cerkveni očetje ne samo s širjenjem Jezusovih naukov, nego tudi s tem, da so v vzgoji povedali mnogo zelo lepih in neprecenljivih načel.

Posebej omenjamo tû sv. Bazilija Velikega, sv. Ivana Zlatousta, sv. Jeronima in sv. Avguština.

Sv. Bazilij je živel v četrtem stoletji in je bil škof v Cezareji. Nekaj časa se je mudil v samoti ter napisal pravila za neko redovniško društvo, kateremu je bil štiri leta predstojnik. V teh pravilih govori o vzgoji otrok. Redovniki naj se brigajo posebno za sirote, ki se naj zaupajo starejšim in izkušenim možem, da ž njimi potrpežljivo in po očetovsko ravnajo. S pohyalami naj se deca ohrabruje in okrepcuje v dobrem, s kaznimi pa naj se privadijo premagovati sama sebe. V svojem govoru „krščanskim mladeničem“ govori o tem, kako naj se porabijo stari klasiški pisci. Opominja, da naj se mladini slepo ne podajejo, ampak da se iz njih jemlje, kar je v njih dobrega in koristnega.

Sv. Ivan Zlatousti je živel v četrtem stoletji in je bil patrijarh v Carigradu. Svoje misli o vzgoji je razvil v raznih pridigah, radi katerih je bil na dobrem glasu, in v spisu „proti neprijateljem redovništva“. Ostro je obsodil stariše, ki zanemarjajo svoje otroke ali jih popačijo s slabim vzgledom. Polagoma naj se učenec vpeljuje v nauke božje modrosti, ki naj bode vselej glavna naloga vzgoji. Ne vzgojaj sina za govornika, ampak vzreaj ga v krščanski modrosti. Ne vadi ga samo v jeziku, marveč čisti mu dušo. Poleg domače hiše, kjer naj se največ mati z vzgojo pečá, so potrebna še vzgoja-

lišča in samostani, kjer se dečki varujejo pred posvetno pokvarjenostjo in se zgodaj spoznajo s sv. pismom ter vpeljujejo v krščansko življenje.

Sv. Jeronim je živel v četrtem stoletju in v početku petega stoletja. Bil je ošbit poznanec jezikov in je na latinski jezik prevlel sv. pismo (vulgata). Za zgodovino vzgoje znamenita sta dva njegova lista, v katerih piše o vzgoji. Eden je namenjen odlični Rimljanki Laeti, katera je svojo hčer Pavlo pripravljala za službo Gospodovo, a drugi Pakatuli, hčeri Jeronimovega prijatelja. Sv. Jeronim zahteva, da se deklica vzgojuje v strahu božjem in moralnosti. Njeno srce naj bode čisto; kakor sama ne vé za greh, tako misli, da so tudi drugi ljudje čisti kakor ona. Nič naj ne čuje in nič naj ne govori, kar se ne ujema s strahom božjim. Posvetnih pesem naj ne pozná, a sramotnih reči naj ne razume. Naj se ne igra z zlatom in škrlatom. Že vnanjost naj jo spominja, da je Bogu posvečena. Zavoljo tega naj se varuje vsakega odvečnega kinča. Deklici je treba dati tisto izobražbo, katera je primerna njenemu spolu. Mati naj jej bode prva učiteljica, a kakošna starejša deklica dokazane zvestobe, poštena in sramožljiva naj jo nadzoruje. Dajejo naj se jej črke iz slonove kosti, da ž njimi sestavlja imena prorokov in apostolov. Za učitelja jej je treba izbrati starejega, a moralnega in učenega človeka. Glasbe naj se ne uči, marveč odlomke iz sv. pisma.

Sv. Avguštin je živel koncem četrtega in početkom petega stoletja. S početka je bil pogan in učitelj govornišva v Milanu, a kasneje kristijan in škof v Hippu. Za pedagogijo sta znamenita posebno dva njegova spisa, namreč njegove „izpovesti“ in „navod početnikov v krščanstvu“. V prvem je opisal svoje življenje in posebno živo in zanimivo načrtal, kako se je boril sam s seboj, namreč s svojim poželenjem in svojimi strastmi, dokler se naposled ni znebil greha ter postal vreden človek in kristijan. Ta spis je pravo praktično dušeslovje in vzgojeslovje. V drugem spisu daje sv. Avguštin navod djakonu Deogratiasu, kako ima katehumene poučevati v početkih krščanske vere. Razdelil ga je na dva dela, namreč na teoretični in praktični. V prvem delu govori o svojstvih dobrega kateheta in načinu poučevanja ter priporoča, da se pouk v veri začénja s pripovedimi sv. pisma. V drugem delu ste dve uzorni katehezi.

O vzgoji je izrekel sv. Avguštin med drugim tudi ta-le krasna načela: Oče naj se briga za telesno in dušno dobro otroka. Pri vzgoji razlikujemo dvoje, namreč popravljanje in poučevanje; prvo se izpeljuje s strahom, drugo z ljubeznijo. Pogubno je, ako pri vzgoji vlada ljubezen brez strahu ali pa strah brez ljubezni. Človek se mora učiti, dokler je živ. Znanosti v zvezi z religijo se nimajo zavrči. Pouk naj bo primeren otroškim sposobnostim.



Drugi oddelek.

Srednji vek.

I. Cerkvene šole.

V prvi polovici srednjega veka je bila vsa učenost in vse znanstveno izobraževanje v edini lasti duhovništva, ki se je v tej dōbi tudi največ trudilo, da so se ustanovile in uredile šole. Po njegovem prizadevanju nastale so mnogobrojne samostanske, katedralne, kolegijatne (zborne) in farne šole, ki so kaj blagotvorno delovale in vzgojile mnogo odličnih mōž. Spregovorimo tū nekoliko natančneje o njihovi uredbi in njihovem delovanju.

1. Samostanske šole. Za razvitek samostanskih šol si je največ zaslug pridobil red Benediktovcev, ki je bil v šestem stoletju osnovan. Šole tega reda so bile na dobrem glasu in so svetu dale mnogo znamenitih učenjakov in dostojanstvenikov. Tudi pri ženskih samostanih tega reda so bile šole, in to ne samo za deklice, ampak tudi za manjše dečke.

Najznamenitejše šole Benediktovcev so bile v St. Gallenu, Reichenau-u, Fuldi, Parizu i. t. d. V naših krajih je bil imeniten samostan Benediktovcev v Admontu na zgornjem Štajerskem. Ta samostan je slovil radi svojega bogastva, neumornega delovanja menihov v prid človeštva in radi pospeševanja véd in umetnosti celó v jutrove dežele. Ustanovljen je bil l. 1074.

Mnogo so storili za razvitek znanosti in šol redi sv. Frančiška in Dominika, ki so bili osnovani v začetku trinajstega stoletja. Njihovi samostani so bili navadno pri gradovih in v večjih mestih; zato so mogli uspešno delovati na ljudstvo, a tudi otrokom je bilo pripravnejše obiskovanje šol. Kaj uspešno so delovali na šolskem polju Jeronimovci. Njihovo združeno življenje je bilo osnovano v drugi polovici štirinajstega stoletja po vzgledu ostalih krščanskih redov, pa brez posebnih pravil. Razširili so se bili po Holandskem, Francoskem in severnem Nemškem. Njihove šole so se bile priljubile ljudstvu, ker so enako pazili na siromašno kakor na bogato deco; poučevali niso samo dečke, ampak tudi deklice.

Katedralne in zborne (kolegijatne) šole. Škofovske ali katedralne šole so bile zgodaj osnovane. Že v šestem in sedmem stoletju nastale so v mnogih francoskih mestih. Še bolj so se začele razvijati, ko je v osmem stoletju Chrodegang, škof v Metz, uredil za duhovnike svoje katedralne cerkve združeno življenje na samostanski način, toda s to razliko, da je vsak člen moral imeti lastno imetje. Ker so ti duhovniki živeli po ustanovljenem pravilu ali kanonu, zato so se zvali kanoniki. Glavna naloga jim je bila vzgojni pouk mladine, in po pravilih je moral vsak zbor kanonikov imeti svojo posebno šolo. Ob enem so bili kanoniki (korarji) duhovni svèt (capitulum), ki je pomagal škofu s svojim svétom v upravnih in duhovnih poslih. Tudi pri drugih cerkvah v manjših mestih združili so se duhovniki v zajedni zbor (collegium) in so se bavili s poukom mladine. Njihove šole so se imenovalе zborne ali kolegijatne šole.

Župne šole. Tudi kraj župnih cerkev nastale so šole za izobraževanje ljudstva. V njih so poučevali ali sami župniki, ali pa njihovi posvetni pomočniki, ki so bili običajno ob enem tudi cerkovniki ali orgljavači.

Uredba šol je bila v tistih dobah zeló različna. Še v šolah ene in tiste vrste ni bilo soglasja ali enoličnosti. Samostanske šole so se navadno delile v dva oddelka. V enem so se učili dečki, ki so imeli stopiti v red, v drugem pa oni, ki so hoteli posvetiti se drugemu duhovnemu ali posvetnemu poklicu. Prva šola je bila v notranjem delu samostana, a druga največ na krilu samostanskega poslopja. Učiló se je pa v samostanskih in katedralnih šolah že omenjenih sedem svobodnih znanosti, ki so se delile v dve skupini. V prvo skupino za niže šole je spadala gramatika, retorika in dialektika (trivium), a v drugo za više šole aritmetika, geometrija, muzika in astronomija (quadrivium). Kadar se je poleg tega učila tudi teologija, bolje rečeno sv. pismo (sacra pagina), takrat se je taka šola zvala popolna šola. Zborne šole so bile običajno niže in so se večinoma učili v njih samo oni predmeti, ki spadajo k tako zvanemu trivium-u. Samo najmlajši učenci so smeli rabiti materinski jezik. Drugi so morali govoriti latinski v prozi ali v verzih. V ženske samostanske šole hodile so samo odličnejše in bogatejše deklice; učile so se legende, molitve, sveto pismo in ročna dela. V župnih šolah se je učil največ veronauk, molitve in katekizem. Razen tega se je učilo čitanje,

pisanje in včasih tudi računstvo. Pisalo se je do petnajstega stoletja na voščene tablice. Učne knjige so bile kaj redke, ker tiskarstvo še ni bilo znano. Čitalo se je zavoljo tega iz rokopisov, ki so bili zelo redki. Ustrahovanje je bilo v tedanjih šolah zelo strogo. Zapor, post, šibe in palice so bile navadne kazni ne samo za učence, ampak tudi za nepokorne ali nemarne podložne učitelje.

Vender so se včasih dovoljevale mladini tudi zabave. Ob določenih praznikih igrali so se učenci ne samo po dnevi, ampak tudi pozno po noči pri luči in dobivali več jesti in še celó vina. Razen tega obhajale so se razne šolske svečanosti in predstavljale drame iz biblijske in svetovne povestnice. Te svečanosti so se pa naposled prevrgle v razuzdano zabavo tako, da so jih cerkveni zbori morali zabranjevati.

Kakor smo že omenili, brigala se je za šolo v srednjem veku največ cerkev. Veliko zasluge pridobil si je papež Gregor Veliki. On je v šestem stoletju ustanovil tako zvane pevske šole. V njih so se učili dečki ne samo cerkvenega petja, ampak tudi čitanja, pisanja in nekoliko tudi latinskega jezika. V pevski šoli v Rimu poučeval je še sam papež Gregor Veliki. Razširile so se pevske šole tako, da je bila skoro pri vsaki stolni cerkvi ena. V srednjem veku slavili so Gregorja Velikega kakor šolskega pokrovitelja in so navadno na dan njegovega godú (12. marca) obhajali šolske svečanosti. Cerkveni zbori so se tudi brigali za šolski razvitek. Šesti občni zbor v Carigradu (l. 681.) določil je, da ima vsaki duhovnik v kraji, kjer izvršuje duhovno službo, osnovati šolo ter deco svojih vernikov poučevati v potrebnem znanji.

To so priporočali tudi provincijski cerkveni zbori. Za šolstvo v Srbiji pridobil si je v srednjem veku največ zaslug sv. Sava (umrl l. 1237.). On je poleg vsake nove ustanovljene škofoje osnoval tudi šolo.

Tudi posvetne oblasti so tu in tam delovale za šolski napredek in podpirale cerkev in njene organe. Največ je v tej točki storil Karol Veliki (l. 768. do 814.). On je naložil duhovnikom, da naj imajo po selih in mestih šole, in da otroke, kateré jim verniki zaupajo, vzgojajo v ljubezni in s skrbjó. Roditeljem je pa naložil, da svoje otroke pošiljajo v šolo. Na vse to so imeli paziti ne samo škofoje, ampak tudi njihovi poslanci, ki so po deželi potovali in nepokorne kaznovali z izvanrednim postom in drugimi kaznimi. Tudi sam Karol Veliki hodil je v šolo, kjer je marljive hvalil in obdaroval, nemarneže pa ostro grajal. Samostane in škofe je tudi opominjal, naj marljivo delajo za izobrazenje mladine. Zavoljo tega so se za njegove vlade zelo razvile samostanske in katedralne šole.

II. Mestne šole.

V srednjem veku razvilo se je meščanstvo, ki se je s pomočjo nekaterih vladarjev povzdignilo do moči in do veljave ne samo v društvenem, ampak tudi v političnem življenju. Tudi ono je hrepenelo po dobrem izobraženju, katerega pa ni moglo najti v tedanjih cerkvenih šolah, ki niso bile uravnane po posebnih potrebah meščanstva. Zavoljo tega so si mesta po dovoljenju škofa ali opata osnovala posebne šole. S početka so bile mestne (meščanske) šole edino le šole za pisanje. V njih so se učili otroci razen veronauka, čitanja in računstva posebno pismenih sestavkov, ki so v trgovskem in obrtniškem življenju potrebni. Kasneje so med učne predmete uvrstili tudi latinski jezik, ki je takrat vladal v političnem, a nekoliko tudi v društvenem življenju.

Učila se je na dalje tudi muzika, osobito cerkveno petje. S posebnim dovoljenjem cerkvenih oblasti uvedena je bila v nekaterih meščanskih šolah retorika, dialektika in viša aritmetika. Poleg takih višjih ali latinskih mestnih šol bile so še nižje šole za pisanje. V mnogo mestnih šol so obilo hodile tudi dekleta, a nekatera mesta so imela tudi posebne dekliške šole.

V mestnih šolah je sicer vladal isti duh, kakor v tedanjih cerkvenih šolah. Učilo se je največ na pamet. Zavaljo tega se je dogodilo, da je mnogi učenec hodil v šolo do svojega tridesetega leta, predno se je naučil nekaj moliti, peti in latinske gramatike. Red je bil strog. Šiba je pela, postili so se in zapirali vsak dan. Pri vsem tem pa je bila mladina razuzdana, in učitelju je bilo težko, pridobiti in ohraniti si potrebno veljavo in pokorščino.

Mestne šole je oskrbovalo mestno poglavarstvo, a nadzorovalo jih je večinoma duhovništvo, in to v manjših mestih župnik, v večjih pa, kjer je bil stolni ali zborni kapitelj, predsednik katedralne ali zborne šole. Imenoval se je kanonik školastik. On je nadzoroval šole, opominjeval in kaznjeval nemarne učitelje in je često zahteval tudi neki del šolnine. V mnogih slučajih se je duhovenstvo upiralo ustanovljenju posebnih mestnih šol. Ali papež Aleksander III. (l. 1158. — 1180.) je pisal v enem takem slučaju škofu v Rheimsu, naj naroči tamkajšnjemu opatu, naj se v to ne meša, kajti „znanost je dar božji, a talenti so svobodni“. Učitelji mestnih šol so bili največ duhovniki. V manjših mestih izročili so šolo običajno župniku, a on si je najel še pomočnika, ki je deco učil in cerkvene posle kot orglavec in cerkvenik opravljal. V večjih mestih je bil šolam na čelu rektor ali magister. Njega, a včasih tudi najbližega pomočnika (cantora) postavljalo je mestno poglavarstvo, in to po dogovoru za eno leto s trimesečno odpovedjo od ene ali druge strani.

Ostale pomočnike, ki so se zvali lokati (najemniki), provizori, stampuales (stampus-pisme) i. dr., nastavljal je rektor sam. Sposobnost in нравstvenost teh učiteljev je bila zelo slaba, in tako tudi njihova plača. Rektor je imel razen stana in šolnine komaj po dvajset do štirideset gld. letne plače, a pomočniki navadno niso imeli stalne plače, ampak so dobivali samo nekaj učnine, in razen tega še obed pri imovitejših meščanih.

Ker učitelji mestnih šol niso bili stalno nameščeni, zato so se večkrat selili iz enega mesta v drugo.

Mnogim se je dopadalo to preseljevanje, taki so vedno potovaje svet slepili s prodajanjem krivih relikvij, z zaklinjevanjem duhov i. t. d. Naposled so morali sami cerkveni koncili zabranjevati to potovanje. Za učitelji začeli so potovati še učenci. Cele čete siromašnih učencev so potovale od mesta do mesta, od samostana do samostana; prosjačili so in včasih celo kradli. V mnogih mestih in samostanih so jih radi vzprejemali, ker so menili, da se s tem odlikujejo njihove šole. Zaradi tega so jim prirejali stan v šolskem poslopju in bôlnici.

Več manjših učencev, ki so se navadno zvali abc-strelci (Abschützen), zbiralo se je okoli starejšega učenca, katerega so zvali bakant. On jih je branil pred vsako nezgodo in poučeval jih je v prvih temeljih znanja; a oni so morali zanj hrano beračiti, ali v najhujšem slučaju tudi krasti. Takovo življenje je bilo kaj neprilichno za šolski red. Kadar je taka četa divjih potepinov priletela v šolo, ni ga bilo reda, marveč se je surovost in razuzdanost poprijela tudi še nepokvarjene mladine. Cerkev je sicer zabranjevala take nespodobnosti, a največ brez uspeha.

III. Visoke šole.

S poganstvom so nehale tudi visoke poganske šole. Ravno tako so prenehale tudi krščanske katehetske šole zavaljo slabega obiskovanja. Židovske rabinske šole obdržale so se dolgo tudi po narodnem razpršenju, namreč po razsipu Jeruzalema, ter so se v srednjem veku pretvorile v neko vrsto znanstvenih akademij, v katerih se je razen zakonarstva učila matematika, filozofija, jezikoslovje, prirodne znanosti in zdravilstvo. Takove šole so postale v Bagdadu, Sori, Nehardeji in dr.

Karol Veliki poudarjal in pospeševal je ne samo ljudsko omiko, marveč tudi to, da se je razširila znanost v njegovi državi. Radi tega je pozval na svoj dvor več učenih mož. Med drugimi je bil glasoviti Anglež Alkuin, ki je osnoval prvo in najodličnejšo šolo v frankovski državi, namreč dvorsko šolo (schola palatina).

V njej so se učile vse znanosti one dōbe. Razen sinov in hčera Karola Velikega hodili so v to šolo tudi njegovi svētniki, dvorski duhovniki in mnogi odlični plemiči in plemkinje. Tudi arabski kalifi so bili prijatelji znanosti. Abasid Harum al Rašid (l. 787. — 809.) utemeljil je v Bagdadu, Basori, Kufi in Bohari akademije, osnoval knjižnice, namestil literate, zbiral okoli sebe astronome, astrologe in pesnike ter na svoje stroške odpravil na znanstveno potovanje tristo učenjakov. Tudi njegovi nasledniki so pazno negovali znanosti in umetnosti ter ustanovili akademije v Damasku, Emezi, Kahiri in dr. V teh akademijah so se poučevali ne samo Mohamedovci, ampak tudi judje in kristijani; prihajali so iz različnih dežel učenci. Tudi na Španskem je za Mavrov cvetla znanost in umetnost. Osobito so za to skrbeli Abderahman III. (l. 912. — 961.) in njegov sin Hakem II. (961. — 976.) Znanstvena učilišča so bila v Kordovi, Toledu, Sevili in Salamanki. Ta učilišča so bila tako na glasu, da so jih obiskovali tudi krščanski učenjaki, med njimi znameniti matematik Gerbert, poznejši papež Silvester II. V Kordovi je bilo tudi više žensko učilišče, kjer so same žene poučevale v vseh panogah tedanjih znanosti. Učni predmeti arabskih viših učilišč bili so teologija in pravoslovje na temelji korana, potem gramatika, filozofija, matematika, astronomija, medicina in dr.

Najznamenitejši napredek srednjega veka so vsekako vseučilišča. Ti zavodi so se v dvanajstem stoletju razvili sami od sebe. Na pojedinih šolah pridobili so si namreč stanovitni učitelji toliki glas, da so k njim prihajali od vseh strani vsi oni, ki so hrepeneli po znanji. To je bilo v oni dōbi tudi potrebno, ker ni bilo knjig, in je vsak, ki je hotel preučiti nauke kakega učenjaka, moral ravno k njem iti in poslušati njegova predavanja. Na ta način so postale šole, na katerih so delovali odlični učitelji, same po sebi središče znanstvenega delovanja; pa se niso na enkrat zvale vseučilišča ali universitete, ampak samo „scholae“.

Prva takova šola je bila medicinska šola v Salermu. Za njo je došla juridiška šola v Bologni in naposled bogoslovna šola v Parizu. Pozneje so vpeljali v Parizu poleg teologije tudi svobodne umetnosti kot pripravne predmete. Naposled se je ta šola pretvorila v popolno vseučilišče s štirimi fakultetami, si pridobila znamenit glas ter bila stekališče skoro vseh evropskih narodov. Po njenem vzgledu ustanovila so se potem tudi druga vseučilišča, n. pr. v Pragi, na Dunaji.

Učni predmeti vseučilišč so se delili v „artes“ (umetnosti) in „scientiae“ (znanosti). Za „artes“ je bila posebna fakulteta, ki se je zvala radi tega artistiška fakulteta. V šestnajstem stoletju so to fakulteto zvali filozofsko. Umetnosti niso bile zmerom tiste, katere so bile običajne v grških ali rimskih ter v samostanskih in katedralnih šolah. Namesto muzike učila se je fizika; geometrijo, aritmetiko in astronomijo združili so v skupno matematiko. K temu so še dodali moralo in metafiziko. Znanosti so delili v teologijo, jus in medicino. Za vsako teh znanosti bila je posebna fakulteta. Teologija je bila središče vsem znanostim.

Učilo se je v oni dōbi vse drugače nego danes. Slušatelji so bili večinoma ljudje v letih, pa v visokih službah (kanoniki, uradniki itd). Tiskanih knjig ni bilo. Zavoljo tega so učitelji tekste učnih knjig kakor tudi svoje opazke in tolmačenje diktovali. Razen tega so bile navadne tudi tako zvane disputacije ali prepirke o znanstvenih predmetih. Te disputacije so trajale čestokrat po celi dan, a zapovedane so bile redno

vsako soboto. S početka niso imeli učitelji nikakoršne plače; pozneje so dobivali šolnino od slušateljev.

Življenje vseučiliščinih slušateljev je bilo s početka dosta razposajeno. Da se je temu opomoglo, osnovali so se pri mnogih vseučiliščih tako zvana kolegija, t. j. zavodi, v katerih so stanovali slušatelji ter za primerno ceno dobivali stan, hrano in obleko. Najznamenitejši kolegij te vrste je bil Sorbonne v Parizu. V Nemškem so postale tako zvane burse, t. j. privatni zavodi. V njih so pod nadzorstvom posebnega rektora vseučiliščini slušatelji skupno stanovali, jeli in učili se. Na Angleškem so postala kolegija obligatna ter je vsak akademski meščan moral biti člen kateri koli konviktni zadrugi.

IV. Školasticizem.

V samostanskih in katedralnih šolah ter na vseučiliščih srednjega veka nastal je filozofsko-teološki duh, po katerem so se vsi nauki opirali na sv. pismo in spise sv. očetov ter na ideje starih piscev, osobito Aristotela. Po tem duhu so se trudili v soglasje spraviti vero in znanje in razjasniti razodete resnice ter storiti jih razumljive. Verujem, ker spoznam — bilo je geslo školastikov. Najznamenitnejši školastiki so bili Anzelm Canterbury (1033—1109), Abelard (1079—1142), Albert Veliki (1205—1280), sv. Tomo Akvinski (1227—1274).

Školasticizem je sevéda največ gojil teologijo in filozofijo, a ni po vsem zanemarjal ostalih znanosti. Tudi na polji umetnosti je storil dela, katerim se bode ljudstvo čudilo, dokler bode svet stal. V stavbarstvu izumil je gotski slog, ki je po mišljenji mnogih veščakov najdivnejši in najbolj dovršen. Nemški pesnik Göthe zlasti hvali ta slog na štrasburski cerkvi, ki je baš zavoljo gotskega sloga, v katerem je zidana, nanj učinila velikanski vtis.

Napredek v znanostih in umetnostih tiste dobe sevéda ni bil tako vsestransk in nagel. Če se pa pomisli, da takrat ni bilo še tiskarstva, da je bilo občevanje težavno, pa da je bilo treba še omikati in krščevati mnoge divje národe, — previdi se, da se je vender mnogo učinilo in mnogo doseglo.

Nekaj se pa vender mora školasticizmu očitati, in to je, da se je zavoljo zadržaja preveč zanemarila oblika. Zavoljo tega je bil način pisanja suhoparen, jezik zapuščen in malo vreden. Stare pisce, ki se niso bavili z znanstvenimi in filozofskimi pitanji, je zavrgel, in tako so se takratni pisatelji oddaljevali od prekrasnega in bogatega jezika grških in latinskih klasikov. Tudi v samih vprašanjih filozofske znanosti začel se je školasticizem naposled baviti z malenkostimi, ki niso mogle roditi koristnega ploda. Ta duh, ki je vladal znanost, deloval je tudi na šolo. Največ se je gojila religija z dialektiko, retoriko, gramatiko in matematiko. Prirodne znanosti so se povsem zanemarile, a o historiji in geografiji ni bilo niti govora. Čitalo se je največ sv. pismo in cerkveni očetje. O starih klasikih ni bilo sledú, češ s poganskimi knjigami se v mladini zasadi tudi poganski duh.

Poglavitna skrb je bila namenjena duši. Za telesno vzgojo jim je bilo malo mar. Radi tega se mladina ni vadila v gimnastiki, katero so stari národi, osobito Grki toliko gojili.

Mej praktičnimi pedagogi one dobe nam gre omenjati Rabana Maura (766—856), ki je bil najprej učitelj, a potem predstojnik samostanski šoli v Fuldi. On je s posebno marljivostjo skrbel za napredek mladine, katero je po očetovski ljubil, a tudi pazil na strog red. Zavoljo tega so od vseh strani hrumeli v njegovo šolo ne samo oni, ki so želeli postati redovniki, ampak tudi posvetnjaki, še celó knezi. Pozneje je postal opat istega samostana, naposled tudi nadškof Monguški.

Veliko zaslug si je nadalje pridobil Rabanov učenec Valafrid Strabo (806—849), ki je bil najprej učitelj samostanske šole v Reichenau-u, a potem opat istega samostana. Zanimiv je dnevnik, ki ga je pisal o svojem učenju v Reichenau-u. Na dvoje se je v oni dobi osobito pazilo. Prvo, da se učenec prav dolgo bavi z enim predmetom; drugo, da starejši in zrelejši učenci pomagajo pri poučevanju in da se z mnogimi vajami privedejo k samodelavnosti.

Najznamenitejši pedagogijski teoretik te dobe je bil Dominikovec Vinko Boveski (umrl l. 1264). Bil je dvorski pridigar in vzgojitelj otrok Ljudevita IX. Na prigovarjanje pobožne kraljice Marjete, soproge Ljudevita svetega, spisal je pedagogijski spis o vzgoji kraljevskih in plemiških sinov. Spis ni sistematičen, a v njem je zbrano vse, kar so dotedanji modrijani in cerkveni očetje pisali o vzgoji.

Vzgoja se po njegovem mnenju deli na pouk in strahovanje. Pouk naj odstrani neznanje in um razsveti, a strah in red naj uniči voljo k hudemu in obudi voljo k dobremu. Učitelju treba, da je razumen, učen, kreposten in skromen, in da ima dar za govorništvo in učenje. Učenec potrebuje darú (talenta), vaje in reda. Vsak naj čita in se uči najprvo to, kar se prilega njegovi dobi in njegovemu poklicu. A vsaka umetnost in znanost naj služi v to, da se spoznava in ljubi Bog. Z izobraženjem razuma treba je vzporedno omikati tudi srce, kajti znanje brez kreposti nič ne koristi. Ne gre pa poleg skrbi za dušo pozabiti telesa. Tudi deklice je treba pozorno izobraževati. Dobro je, da se učé koristnih stvari in vpeljujejo na moralno življenje, da se v njih ne zbudé škodljive misli. Povrh vsega je treba napeljevati jih, da bodo čiste, varučne, skromne, molčeče ter oprezne v obnašanju in kretanju. Največ jih je treba čuvati pred pretirano željo po kinčanju, kajti obleka nam odkriva dušo in usta srce.

V. *Humanizem.*

Proti skolasticizmu, ki je gojil samo znanosti in se oziral poglavitno na zadržaj spisa, dočim je jezik in vnanjo obliko zanemarjal, vzdignila se je nova sapa, ki je v svet z nova uvedla stare pisce, ter na to delala, da se z njimi zjasuje čisto človeška izobraženost (humanitas). Zavoljo tega se je proglasilo to nameravanje humanizem; doba pa, v kateri se je to vršilo, zvala se je obnova ali renaissanca (renesanza).

Humanizem se je začel v Italiji. Dante Alighier (l. 1265—1321), Franjo Petrarca (l. 1304—1374) in Ivan Boccacio (l. 1313—1375) učili so se starih klasikov in so v italijanskem jeziku napisali dela, iz katerih izvira tajna čaroba omenjenih klasikov. Petrarca se je zeló o tem prizadeval, da se več in več razširijo in v šole uvedejo klasiški nauki, po katerih postane človek še le človek in služabnik kreposti. Tako je bilo zemljišče v Italiji ravno pripravljeno za humanizem, ko so ondi začeli prihajati, zlasti po padu Carigrada (l. 1453), grški učenjaki in širiti grške knjige. Ne sami učenjaki in književniki, ampak tudi vlade, knezi in celó papeži (Nikolaj V., Leo X.) so bili zaščitniki humanizma. Središče mu je bila Florenca, kjer so najnavdušnejši njegovi pristaši Medičejci bili osnovali tako zvano platonsko akademijo.

Iz Italije razprostiral se je humanizem po vsej Evropi, po Angležkem, Francoskem, Španskem, Holandiji in po Nemškem. V Avstriji ga je znatno podpiral Konrad Celles, slavljeni pesnik in profesor govorništva in pesništva v Beču. Na Ogerskem ga je širil hrvatski rojak Velikovaradinski biskup Ivan Vitez.

Humanistiško gibanje vplivalo je tudi na šolo. Teologija in filozofija nista več v njej imeli prevage. Največ se je zdaj gojila retorika in čitanje klasikov: Homer, Virgil, Cicero in dr. Izurjenost v ciceronski latinščini je bila najbolj vroča želja tedanjih učnjakov. Kaj marljivo so širili humanizem po šolah Jeronimovci. Mej praktičnimi huma-

nistiškimi pedagogi spominjati se nam je Viktorja Feltranskega (l. 1378—1446), ki je bil najprej profesor filozofije in retorike v Padovi, a potem vzgojitelj dece Mantovskega vojvode Franja Gonzage. V Mantovi je ustanovil vzgojališče, v katerem je uspešno in neumorno deloval do svoje smrti. Ta zavod je bil prekrasno urejen; v njem so bile dvorane, galerije, sprehajališča, vodometi in dr.; hodila je vanj ne samo mladina, ampak tudi odrasli ljudje, ki so bili uka željni. Svojo mladino je vzrejeval v duhu pobožnosti. On je vsako jutro v svoji sobi klečé molil in se bičal. Zavoljo tega je z vso ostromostjo zahteval, da se tudi njegovi učenci posté, vsak mesec spovedajo in vsako jutro idejo k božji službi. V obče je bila disciplina v njegovem zavodu zeló stroga in on je neprenehoma čul nad svojimi gojenci. Kljub temu je bil protivnik šibanju in klečanju za kazen. On se je trudil v tem, da se pouk priljubi učencem. Pri pouku v čitanji rabil je po priporočilu Kvintilijanovem črke na tablicah iz lepenke (debelega papirja), da se deca ž njimi igrajo in igraje čitati naučé. Največ se je bavil s čitanjem Virgila, Cicerona, Homerja in Demostena. Grški jezik je posebno cenil. Cecilija, hčerka vojvode Gonzage, govorila je že v svojem desetem letu grški, kakor tudi še nekateri njegovih učencev. Tudi telesne vzgoje ni popolnoma pozabil. Svoje vzgojence je privajal na mraz in vročino, na težko in lahko obleko, na prosto in obilo hrano, češ nobeden ne vé, v kakšne okoliščine more priti. Razen tega vežbal jih je v plavanji, jahanji, borenji in dr. Zasedoval je torej v marsičem vzgojo starih Grkov.

Od pedagogijskih teoretikov te dobe spominjati se nam je najprej Mafeja Vegija (l. 1407—1458), ki je bil najprej učitelj lepih znanosti v Paviji, a potem je zauzemal mnoge častne cerkvene službe v Rimu. Napisal je znamenito delo „o vzgoji dece in njih čistem vedénji“. V tem delu je razvil mnogo lepih misli. Mej drugim veli: Prva vzgoja je zeló znamenita, a vzgoja se pričné že pred porodom. Zato se ima paziti na telesno in moralno stanje roditeljev. Pri vzgoji odločuje največ mati. Duševnemu in telesnemu razvitku otroka ugaja, ako se koj s početka ostro ž njim postopa in se varuje razvade. Pouk naj se zgodaj pričné, a ne pred sedmim letom. Dečki naj čitajo samo dobre, stare in skušane pisce, osobito Virgila in primerne oddelke iz sv. pisma. Strah božji je začetek modrosti. Z ostrimi, pogostnimi telesnimi kaznimi vzgojuje se robsko, malodušno in nizko mišljenje. Resnobo in ljubeznjivo ravnanje s pohvalami združeno je veliko več vredno. Še skrbnejše nego sinove je treba hčere vzgojevati.

Tudi Erazem Roterdamski (l. 1467—1536) je bil znamenit ne samo kot učejnak, ampak tudi kot pedagog. Nekaj časa je bil profesor grškega jezika na vseučilišči v Cambridgeu. Napisal je mnogo raznovrstnih spisov, v katerih je razvil tudi svoje misli o vzreji otrok. Čeravno je bil humanist, vendar je obsojeval pretirano posnemanje starih piscev, rekši: Ogiblajte se robskega posnemanja. Čitajte in preučite dobre pisatelje krščanske in poganske. Prestavite potem v svojo glavo njihove prave in dobre misli tako, da bode to, kar spišete, vaša misel in vaš slog. Najzanimivejše delo Erazmovó je bilo v oni dóbi zeló hvaljena „Colloquia“, t. j. latinski pisani razgovori o raznih stvaréh. Iz formalne strani so bili ti razgovori izvrstni, ker je Erazem o najnavadnejših rečeh (o gostilnah, o trgovini kónj, o lovu in dr.) pisal prav klasično latinščino. Zadržaj jim je bil pa poln prostih napadov na redovnike, post in dr. Čudno je torej, da je tak učenjak in duhovnik takovo knjigo mogel priporočati za šolski pouk, češ, da so ž njo postali mnogi čvrstjeji v latinščini in da so se poboljšali. Ta knjiga je bila zabranjena po Francoskem, sežgana na Španskem, obsojena v Rimu, pa vendar so jo rabili po mnogih šolah. Svrha vzgoje je bila po Erazmu čveterna. Pred vsem se mora detetu v srce vsaditi strah božji. Potem naj se uči svobodnih umetnosti. Na to naj se vsposobi za praktično življenje. Potlej naj se nauči uljudnega vedéja. Tudi deklice naj se poučujejo. Prosti

ljudje mislijo, da je deklicam znanstveno izobraženje odveč; ali razumni so o tem prepričani, da se z drugim ne dá obvarovati čisto in plemenito srce. V Erazmu Roterdamskem vidimo jasno, kakšna je bila tedanja dōba.

Duh poganski se je boril s krščanskim. Ta notranji razdor in notranjo borbo vidimo tudi v Erazmu Roterdamskem, ki je, da mimogredé to omenimo, postal duhovnik, ne da bi imel za to poklic. Nekoliko je pritrjeval načelom krščanskim; a zopet je z vso gorečnostjo zastopal humanizem in njegove zmote.



Tretji oddelek.

Novi vek.

I. Protestantske šole.

Koncem petnajstega stoletja se je znatno razvilo duševno življenje po svetu. Humanistiško gibanje je v mnogih vzbudilo živo poželenje po nauku in izobraženosti. K temu so razni izumki in odkritja tega stoletja nagibali človeštvo na daljno razmišljanje. Iznašlo se je namreč knjigotiskarstvo in smodnik, odkrila se je Amerika in morska pot v izhodno Indijo. S tem se je doseglo, da se je v daljne strani sveta pošiljalo in širilo ne samo blago, ampak tudi misli. Podani so bili torej bistveni pogoji materijalnemu in umnemu napredku vsega človeštva. Ali ta vzvišeni duševni vzlet je bil samo v višjih učenjaških krogih. Nižji sloji ljudstva so bili zanemarjeni. Za ljudsko izobraženje, kakoršno so zagovarjali v prvem času krščanstva škofje in cerkveni zbori, in kakoršno je tudi Karol Veliki nameraval, nehale so skrbeti oblasti; zato se ni čuditi, ako je prosto ljudstvo tavalo v temi neznanstva, praznoverstva in surovosti.

V to nastopi cerkvena reformacija. Glavni reformator Martin Luter (1483 — 1546) potegnil se je pri svojem delu na polji cerkvene reforme tudi za zanemarjene šole, češ mladi učenci so seme in kvas cerkvi. Zavaljo cerkve je treba imeti in vzdrževati šole. „Bog cerkev s šolami vzdržuje“. Zavaljo tega je v vseh svojih spisih poudarjal potrebo in znamenitost dobre vzgoje. Pred vsem je zahteval od roditeljev, da z vso dušo in umno vršé svoje vzgojiteljske dolžnosti. V svojem spisu „O hišnem gospodarstvu in otroškem strahovanji“ velí: „Bog hoče, da vzgojujemo mladino, da jo na vseh potih čuvamo, da ne postane divji in nevzgojeni rođ. Najprej je treba deco poučevati v duhovnih, in potem v svetovnih stvaréh. Strahovanje naj bo ostro, a ne surovo, da otroci ne postanejo topí in da se jim stariši ne mrzijo“.

Načelnike in zastopnike vseh nemških mest je s posebnim spisom pozval, da ustanové šole, ako ne, bode se ljudstvo pogreznilo v barbarstvo. „Napredek mest ni že zagotovljen tam, kjer je na kupu dosta blaga, kjer se delajo čvrsti zidovi, lepe hiše, mnogo pušk in železnih oklepov; napredek, blagostan in moč mesta zagotovljena so še le takrat, ako ima mnogo dobrih, častitih in vrlo vzgojenih meščanov. Oni bodo še le znali, blago in vse, kar je dobro, nabrati, ohraniti in modro uporabiti“. Luter zahteva naravnost, da se roditelji silijo, da svoje otroke pošiljajo v šolo, „ker je vsakdo dolžan pomagati, da se vzdrži duhovni in posvetni red. Jaz mislim, da morejo dečki vsak dan biti po eno ali dve uri v šoli. Ostali čas pa naj delajo domá ali pa naj se učé kakega rokodelstva. Tudi deklice zmorejo toliko časa, da vsak dan po eno uro gredó v šolo, in da poleg tega opravljajo svoje posle pri hiši“.

Praktično je Luter pospeševal ljudski pouk s svojim malim in velikim katekizmom, v katerem na lehek način tolmači poglavitne dele svoje nove vere. V njegovem trudu o izboljšanju vzgoje in šol pomagal mu je posebno marljivi prijatelj Filip Melanchthon (1497—1560), profesor vseučilišča v Wittenbergu. On je sestavil tako zvano „saksonsko šolsko osnovo“. Po nasvetu Luterovem je bilo odredjeno namreč poverenstvo, da pregleda saksonske cerkve in šole. V tem poverenstvu je bil tudi Melanchthon, ki je spisal v tej točki poseben navod, kako je nadzorovati šole in cerkve. Razen cerkvenih ustanov obsegal je ta navod tudi že omenjeno šolsko osnovo. V njej se pozivljajo predikanti, naj bi opominjali stariše, da pošiljajo svojo deco v šolo, da se tako vzgojé ljudje, ki bi bili sposobni, dobro poučevati v cerkvi, pa tudi drugače dobro se vladati. Po tem razlaga, kako se ima učence razdeliti v razrede, in kaj naj se v katerem razredu uči. Potreba latinskega jezika se osobito naglašuje.

Pozivu Luterovemu začeli so kasneje ustrezati gradovi, ki so ustanovljali ne samo latinske, ampak tudi elementarne šole. Manj se je radi pomanjkanja novcev storilo po vaséh. Delalo se je pa vendar na to, da se vsaj v vsaki župnini ustanovi šola za čitanje in pisanje, in da se s tem olajša priprava za tako imenovano konfirmacijo t. j. za oni svečani čin v protestantski cerkvi, ko mladi kristijan (star 14—16 let) javno pripozná svoje veroizpovedanje. Posamezna mesta in knezi izdajali so še posebne „cerkvene in šolske rede“, s katerimi so urejevali svoje šolske odnašaje in ukazovali, da se ustanové učilnice ne samo za dečke, ampak tudi za deklice. Po teh redih je bilo za niže šole predpisano, da se uči katekizem s cerkvenim petjem, čitanje in pisanje, po nekod tudi računstvo. Kako se je po slovenskih pokrajinah širilo v dôbi protestantstva šolstvo, o tem bomo govorili pri zgodovini slovenskega šolstva.

Iz mej protestantskih pedagogov one dôbe, ki so se odlikovali osobito s praktičnim delovanjem, omenjamo zlasti dvojice, namreč Valentina Trotzendorfa in Ivana Sturm.

Valentin Trotzendorf (l. 1490—1556.) je bil rektor mestne šole v Goldbergu v Šleziji. Svojo šolo, v katero so hodili tudi sinovi aristokratov iz raznih delov Evrope, uredil je po vzgledu republike. Iz najboljih svojih učencev sestavil je upravno in sodnijsko oblast. Uprava je pripadala tako zvanim ekonomom, eforom in kvestorom, a v šolski sodnji ali senatu bil je eden konzul, dvanajst senatorjev in dva cenzorja. Vsakošne častne službe oddajali so po volitvi učenci sami. Trotzendorf je bil „diktator perpetuus“ (večni poveljnik).

Naj več je na to delal, da vlada v njegovi šoli dober duh, duh prave pobožnosti. S svojim vedénjem in ognjenim očesom je znal ustrahovati tudi najokornejše in najtrše mladenče. Njegovo glavno načelo je bilo: Pred zakonom so vsi enaki. Kdor je učenec, mora se udati postavi. Od tega ga ne more oprostiti ne stan, ne plemstvo. Kdor se bojí zavoljo svojega odličnega rodú ali svoje večje starosti kazni, naj pazi, da se lepo véde, ali naj pa šolo zapustí“. V Goldberški šoli so se učili tisti predmeti, kakor na večini viših šol tiste dôbe. Dialektike, retorike, matematike, astronomije in muzike ni zanemarjal. Trotzendorf je pa z največjo paznostjo obdeloval verouk in latinski jezik. Verouk mu je bil duša njegovi šoli in duša vsakemu pouku. Latinščina je gospodovala v šoli. O pouku v nemškem, kot národnem jeziku ni bilo govora, marveč je bilo učenec strogo zabranjeno nemško govoriti, še pri igri ne. Telesne vaje niso bile takrat v šolah običajne, a Trotzendorf ni zabranjeval iger, s katerimi se razvija moč in gibčnost telesa. Strogo pa je bilo zabranjeno kopati se v mrzli vodi, drsati se na ledu, ometavati se s snegom itd.

Ivan Sturm (1507—1589) bil je rektor latinske šole v Strasburgu. Pri isti šoli se je po njegovem prizadevanji osnovala akademija, ki je bila kasneje (1621) uvrščena

mej vseučilišča. Tudi v te zavode so hodili najodličnejši učenci iz vseh krajev Evrope. Šolsko izobraženje ima po Sturmovih nazorih trojno nalogo, namreč pobožnost, znanje in urnost v govoru. Tudi v njegovem zavodu so bili klasički jeziki, osobito latinščina, središče vsega pouka. O realnih predmetih ni bilo še govora, še celó računstvo se ni učilo v nižjih razredih. Nemški govor je bil ostro zabranjen.

Če ravno Sturm realnega pouka ni vpeljal v šole, vendar je na to delal, da se besede učé v zvezi s stvarmi. Manjši učenci so morali namreč vsak predmet, katerega je učil, pokazal in tudi razlagal, latinski imenovati.

II. Katoliške šole.

Katoličani niso zaostajali v marljivosti za šolski napredek, marveč so v tem protestante še skoro prekosili. Že tridentski cerkveni zbor (l. 1545—1563.) priporočal je katoliškemu svetu, da skrbi za vzgojo in pouk mladini. Škofom je bilo naloženo, da ustanove semenišča za mladenče, ki bi bili voljni pristopiti k duhovskemu stanu, a župnikom in dušnim pastirjem pa, da svoje vernike, posebno pa mladino poučujejo v resnicah sv. vere. Ti ukazi so rodili večji del dober sad in bila so takrat po mnogih glavnih mestih ustanovljena duhovenska semenišča.

Katoliško šolstvo se je v oni dōbi razvijalo največ po prizadevanji duhovniških redov. Od vseh redov pa so si za katoliško šolstvo pridobili največ zaslug Jezusovci, Piaristi in Uršulinke.

Red Jezusovcev je utemeljil sv. Ignacij Loyola l. 1534., a potrdil ga je papež Pavel III. l. 1540. Skoro se je razširil po vsej Evropi. Papež Julij III. je podelil Jezusovcem (l. 1552.) dovoljenje, da smejo povsodi šole ustanovljati. Radi tega so skoraj v vsakem kraju, kjer so se nastanili, ustanovili kolegij, v katerem so zbirali mladež, da jo vzgojé in v raznih znanostih poučé. Šole Jezusovcev so bile urejene po jednotni osnovi, katero je bil sestavil odbor šestnajsterih najboljših veščakov iz reda, a izdal jo (l. 1599.) general reda Klavdij Aquaviva.

Njih popolna šola delila se je v višji in nižji oddelek. Nižji oddelek je imel pet razredov, a po nekod tudi pripralni razred. Učila se je v tem oddelku največ gramatika in retorika. Višji oddelek je imel po dva do tri razrede filozofije. Učila se je pa v njem logika, prirodne znanosti po Evklidu in razen tega še matematika in astronomija. Za one mladenče, kateri bi se hoteli posvetiti duhovniškemu poklicu, postavil se je pri mnogih zavodih Jezusovcev še poseben teogolijski oddelek s štirimi razredi. Učila se je pa v njem dogmatika in morala s tolmačenjem sv. pisma in hebrejski jezik.

Po zahtevanju in duhu one dōbe gojili so Jezusovci v svojih zavodih največ latinski jezik. Materinski jezik je bil v višjih razredih prepovedan. One, kateri govoré materinski jezik, treba je prisiliti, da nosijo kakovo znamenje zasmehovanja, in kaznovati jih je primerno. No, Jezusovci so se pa v oni dōbi vendar s tem odlikovali, da niso po vsem zanemarjali stvarnih znanosti. Pod imenom „učenosti“ (eruditio) učili so namreč v nižjem oddelku hieroglyphiko, poetiko, rimsko in grško ustavo, vojno umetnost, slavne dogodke itd. Po šolski osnovi je bila religija podstava, središče, svrha in duša vsakemu pouku in vsaki vzgoji. Pri vsem tem ni bila za pouk v religiji odločena nobena ura, samo vsako soboto so se pol ure razlagali sv. evangeliji. Jezusovci so namreč religijo smatrali za životni element, kateri ima prešiniti ves pouk in kateri se vcepi bolj z vajami, nego z učenjem. Red in strahovanje sta bila pri Jezusovcih stroga. Vse življenje vzgojencev je bilo točno urejeno s posebnimi predpisi. Nadzorovali so jih ne samo učitelji in prefekti, ampak tudi pojedini učenci, koje so zvali cenzore, prefekte itd. Glavno

vzgojno sredstvo jim je bilo vzbujanje častiljubja in tekmovanje. Zbog tega so tudi vpe-
ljali razne časti in šolske nagrade, katere so običajno javno delili z največimi svečano-
stim. Kaznovali so po naravnem potu. Kdor je bil nemaren v službi božji, ta je bil
s tem kaznovan, da je moral izvršiti pobožno ali religijsko delo v drugem času, ki ni
bil za to odločen. Kdor je bil v učenju nemaren, temu se je naložilo, da se je naučil kar-
koli v izvanrednem času. Telesna kazen se je smela rabiti le kot skrajno sredstvo, a
ni je smel nikoli izvršiti sam učitelj, ampak tako zvani korektor, ki ni pripadal redu.
Jezusovci so pazili tudi — na vnanje vedênje (urbanitet) mladine. Radi tega so pri-
vajali svoje gojence na pristojnost v držanji in govoru, ter niso trpeli na njih nič suro-
vega, priprostega in neplemenitega. To jim je privabilo množino učencev iz najodlič-
nejših krogov, še celó protestanti sami so čestokrat pošiljali svojo deco v njihove šole.
Kako so oni pa tudi umeli delovati na mladež, vidi se po tem, ko so v nekolikih letih
samo v Braniboru 400 protestantskih mladeničev privedli v krilo katoliške cerkve. In še
celó njihovi protivniki, čudili so se njihovemu delu v šoli. Protestantski pedagog one
dôbe Ivan Sturm pravi o njih: „Od vseh drugih redovnikov, ako bi redovništvo sploh
hvalevredno bilo, zaslužijo največo hvalo Jezusovci. Iz dveh razlogov me veseli njihov
red, ker gojí znanosti, in ker nas spodbuja k marljivosti in opreznosti“. Glasoviti uče-
njak Baco Verulamski zopet velí: „Posnemaj vzgled Jezusovcev, kajti boljih šol ni od
njihovih“. Eden najznamenitejših Jezusovcev in najveščih pedagogov svoje dôbe je bil
Peter Kanizij (l. 1521. do 1597.). On je bil na zadnje profesor in dvorski pridigar
na Dunaji in je mej drugim sestavil veliki in mali katekizem, ki se je po vsebini in po
obliki odlikoval ter mnogo pripomogel, da se je krščanski nauk uspešneje širil mej ljud-
stvom.

Red Piaristov ustanovil je sv. Josip Kalazancij l. 1614. najprvo kot duhovno
zadrugo, kateri je potem papež Gregor XV. dovolil, da se pretvori v red (1622. l.).

Sv. Josipa naklonilo je na osnutek tega reda to, ker je bivajoč v Rimu zapazil,
da mnoga siromašna deca samo radi tega ostajajo brez vsakega pouka, ker ne morejo
plačati šolnine. Da se temu ubrani, osnoval je zadrugo, katera je imela nalogo, da
poučuje brezplačno siromašne otroke v „pobožnih šolah“. Ko se je širil dober glas
tem šolam, ustanovljali so jih po vseh deželah v Evropi. V našem cesarstvu so se naj-
več razširile, posebno na Českem in Ogerskem. Samo s početka bavili so se Piaristi
edino s poukom ubogih otrók. Kasneje so snovali tudi više, posebno latinske šole. Njih
popolna šola je imela običajno po devet razredov, namreč tri niže za čitanje, pisanje in
računstvo, in šest viših, v katerih se je učilo isto, kar v nižem oddelu jezusovških šol.
Gospodoval je latinski jezik, dočim je bil realni pouk po vsem zanemarjen. Čez tri dni
zaporedoma ni smela biti šola, zato je bil četrtek šolski praznik.

Red Uršulink je osnovala (l. 1535.) pobožna devica Angjela Merici v Bresciji.
Brzo se je razširil po vsem katoliškem svetu, pa tako dospel tudi v našo domovino, kjer
se še dan danes neutrujeno bavi s poukom ženske mladine (v Ljubljani, Škofji Loki, Gorici).
Poseben odsek v pravilih tega reda napotuje nune, kako jim je mladino poučevati. Po
teh pravilih se ima družba baviti z vzgojo deklic ne samo v samostanu (penzionatu), am-
pak tudi v šolah, v katere hodi vnanja mladina (externi). Učiteljice se morajo zeló, zeló
točno držati vsega, kar določujejo pravila reda, ter ne smejo nič dodati, nič izpustiti.
Religija je podstava vsej vzgoji. Razen tega se ima učiti čitanje, pisanje, računstvo, spisje,
povestnica, zemljepis in žensko ročno delo, a po potrebi tudi francoski ali nemški jezik.
Da se vzdrži edinost v delu in marljivosti mej učiteljicami, treba je imeti vsak mesec
po dvakrat konferencije, v katerih poročajo učiteljice o obnašanju otrok, o njihovih po-
greških, napredku itd.

Kakor posebnega pospešitelja katoliškega šolstva omenjamo tukaj še sv. Karola Boromejskega (l. 1538—1584.), škofa Milanskega. V prvi provincijalni sinodi je že izdal dekret, s katerim se je nalagalo vsem župnikom, da zbirajo okoli sebe otroke svojih župnij, ter jih poučujejo v sv. veri. Razen tega je ustanovil „društvo za šole krščanskega nauka“. Ko je bila v Milanu kuga, utemeljil je zavod za mnogobrojne ženske sirote; upravo tega zavoda izročil je Uršulinkam. Na dalje je povzdignil mnoge više vzgojne in učne zavode, kakor „Collegium Borromaeum“ za siromašne vseučiliščne slušatelje, osobito teologe, potem več deških semenišč ter veliko semenišče v Milanu in naposled učeno društvo ali akademijo, v kateri so se shajali najbolj učeni možje duhovnega in posvetnega stanú, da so razpravljali razna znanstvena, posebno teologijska in filozofska vprašanja.

III. Realizem.

Humanistiško gibanje je bilo toliko vzbudilo ljubav k starim klasikom, da se v petnajstem in šestnajstem stoletju v viših šolah tako rekoč nič drugega ni gojilo, kakor književno blagó starih Grkov in Rimljanov. Izurjenost v ciceronskem govoru smatrali so za dovršenost znanstvene izobraženosti. Národni jezik so po vsem zanemarili in prav potlačili. Glavni predmet učenja jim je bila latinska gramatika in retorika. Še celó pouk v veri podredili so vajam v latinskem govoru, ker so se latinske katekizme na pamet učili. Učéč stare klasike niso marali toliko za njihov zadržaj, kolikor za krasoto oblike; udali so se bili torej pustemu formalizmu. V pouku je tedaj vladal verbalizem (besedje), ker so se gojile samo besede, dočim so se stvari po vsem zane-marjale. Še vaje v mišljenju ali dialektiki, s katerimi so se školastiki toliko bavili, opustili so skoro popolnoma. V poedinih šolah so se učili res neki realni predmeti, a ne z lastnim opazovanjem, nego iz starih piscev (Aristotela, Evklida in dr.), a to je prosti verbalni realizem, ki je skoro pogubnejši od samega verbalizma.

Tudi v nižih šolah niso bili povoljni odnošaji, marveč one so bile še bolj zane-marjene zavoljo nesposobnosti učiteljev. Največ so poučevali v njih cerkveni sluge. Običajno so to bili rokodelci, ki so tudi v šolski službi nadaljevali svoje rokodelstvo. Šolsko službo smatrali so kot izvanredno in podrejeno cerkveni. Samo po mestih imeli so sposobnih učiteljev, pa s tako slabo plačo, da so se poleg te morali baviti še z drugim poslom, osobito s pisarenjem, godbo, krčmarstvom itd. Razen katekizma in petja učilo se je samo čitanje in pisanje, a po nekod tudi računstvo, a to vse le mehanično. Disciplina je bila kruta in stroga. Običajna vzgojna sredstva so bile telesne kazni, zasmehevanje in psovke. Proti temu toliko mučnemu, a vendar malo koristnemu poučevanju uprli so se najprvo Francozi: Rabelais, Ram i Montaigne, a za temi Anglež Baco Verulamski. Potrebno je torej, da se z njihovimi načeli seznanimo.

Franjo Rabelais (l. 1483—1553.) je bil duhovnik in nekaj časa profesor medicine na vseučilišču v Montpellieru. Napisal je mnogo medicinskih in satiriških del, a najznamenitejše je satiriški roman: „Življenje ogromnega orijaka Gargantue in njegovega veleslavnega in razsvetlenega sina Pantagruela“. V tem delu religijsko-politiškega zadržaja razvil je tudi svoje pedagogijske misli. V njem šiba tedanji način vzgojevanja. Pred vsem priporoča telo gleštati, kot glavni pogoj duševnemu razvitku. Učevni predmeti naj bodo religija, jeziki in realije (povest, zemljepis, astronomija, geometrija, aritmetika, prirodopis in antropologija). Poučevanje naj se olajša s prikladno metodo, posebno z nazornim predočevanjem. Z učenci je treba blago in človeško postopati. Glavna svrha pouku je, da se učenci priučé samostojno misliti ter da se pripravijo za praktično življenje. Peter Ram (l. 1515—1572.) je bil kraljevski rektor na Francoskem kolegiju v Parizu. Bil je velik protivnik slepemu zaupanju v Aristotela in druge stare pisce.

Že v svojej disputaciji, s katero je položil izpit za magistra, pravi, da je vse zмотa, kar je učil Aristotel. Kasneje je isto trdil v posebnem znanstvenem delu, radi česar so ga preganjali univerzitetni školastiki. Ram je prvi naglaševal, da se je pri znanstvenem delu najprej naslanjati na naravo in lastno izkustvo. Narave se je treba držati. Umetnost ima učiti edino to, kako bi se narava uporabljevala.

Mihael Montaigne (l. 1533 — 1592.) baval se je z znanostjo in s potovanjem. Nekaj časa je bil svētnik v parlamentu in dvakrat načelnik mesta Bourdeaux. Najznamenitejše njegovo delo je zbirka razprav o raznih socialno-politiških vprašanjih pod imenom „Essais“, v kateri je razvil tudi svoje pedagoški nazore. Ostro in ironijsko je obsodil tedanje „pedantstvo“ o vzgoji in pouku, a največ se je protivil učenju praznih besed. Ni treba se toliko baviti z besedami, marveč z njihovim pomenom in zadržajem. Ako si je vzgojenec pribavil dovoljno zalogo stvarnega znanja, dojdejo mu besede same od sebe. Znati na pamet še ni znati. Uspeh pouka ne gre torej ceniti po moči spomina in zapamtovanja, marveč po moči učenca, da je dovolj spreten in sposoben, razumevati in presojevati, in potem, da ume, svoje znanje ugodno porabiti. Po tem takem ga je nakloniti, da sam razmotrava, izpituje, misli, preiskuje in sodi. Vsekako je treba igranje učiti, a ne sistematično, in to brez pravil, gramatike, šibe in solz. Glavna zahteva praktičnega izobraženja je znanje materinskega jezika, pa tudi jezika sosednih narodov. S povestnico si imajo gojenci spoznati z velikimi možmi v najboljših časih, a ni potrebno, da se jim ubijajo števila in imena, marveč značaji. Pred vsem pa je treba, da se vzgojenec nauči spoznavati samega sebe, dobro živeti in dobro umreti. Ni dosti krepiti samo dušo, ampak treba jačiti tudi telo, ter privaditi učence, da prenašajo tudi bolečine in trpé pomanjkanje. Matere niso sposobne, vzgojevati same duh in telo otroški. Moč presojevanja jim je preslaba, ne morejo izbrati in z vso odločnostjo izpeljati to, kar je potrebno. Naravska ljubezen, kateri se po navadi daje preveč velika vrednost, ne pozná umnih razlogov in je v svojih nasledkih večidel škodljiva. Bolje bi bilo, da se vzgoja otrok pripusti slučaju in dobri sreči, nego da se materam izroči; a najbolje bi pa bilo, da vzame država vso vzgojo v roko, kakor je bilo v Šparti in Kreti.

Franjo Baco Verulamski (l. 1561—1626.), eden največih učenjakov vseh časov, bil je nekaj časa državni kancelar, pa je radi nepoštenih činov izgubil to čast. Napisal je mnogo učenih del; on je pravi zasnovatelj realizma, t. j. onega filozofskega sestava, kateri ima za temeljno načelo, da se pravo spoznanje zida na to, v koliko smo predrli v same vzroke stvari. Baco je filozofijo rešil pustega umevanja (spekulacije) ter jo napotil na polje izkustva (empirije). Pojmi, ki se ne jemljejo iz izkustva ali iz narave stvari same, so ideali, kateri motijo človeški um in mu naravo zakrivajo. Oni podajajo samo znanje besed, a ne znanje stvari. Besede nam pa ne kažejo stvari, ampak samo to, kar besede značijo. Zavoljo tega je treba naravi v oči zreti in učiti se je. Temeljito poznavanje prirode se naslanja na poskuse (experimente). Baco pa odvrāča od puhlega realizma, rekoč: Delavci v znanostih so empiriki ali dogmatiki. Empiriki zbirajo kakor mravlje, kar jim treba. Racijonalisti predejo kakor pajek niti iz sebe. Čebela je v sredini. Ona jemlje gradivo iz vrtnega in poljskega cvetja, pa ga z vlastno močjo prebavlja in predeluje. Po tem se ravná tudi umetno filozofsko delovanje. Ono ne izvira iz same delavnosti duha, niti ne gromadi prosto gradivo iz narave in poskusov, ampak ga z razumom pretvarja in upodoblja. Za pouk priporoča Baco genetiško metodo, po kateri učitelj svoje učence vpeljuje v znanost po tisti poti, po kateri je sam do znanosti prišel. Po tem potu se nauki presajajo v dušo otrok, kakor da bi bili ž njimi vzrastli. Načela, katera je Baco razvil v filozofiji, trudili so se v pedagogijo jih prenesti Bolfenk Ratke, Ivan Komenski in Ivan Loke, kar jim je tudi uspešno od rok šlo, kakor bomo v sledečem videli.

IV. *Bolfenk Ratke.*

Bolfenk Ratke je bil l. 1571. rojen v provinciji Holstein. Izučivši filozofijo in teologijo v Rostoku, mudil se je več let na Holandskem in Angleškem, kjer se je učil Baco - novih spisov, matematike in starih jezikov (grškega, hebrejskega in arabskega). Mnogo pomanjkljivosti v takratnih šolah naklonile so ga, da je premišljeval o tem, kako bi se enostavnejše in lažje poučevalo. Zategadel je predložil nemškemu državnemu zboru v Frankfurtu (l. 1612.) spomenico, v kateri je obetal, da hoče pokazati, kako bi se mogli jeziki v kratkem času lahko naučiti in razširiti, potem, kako bi se mogla osnovati šola, ki bi učila in širila vse znanosti in umetnosti, in naposled to, kako bi se v nemškem cesarstvu mogel uvesti in vzdržati eden jezik, ena vera in ena vlada. S to spomenico je dosegel vsaj nekaj pri posameznih členih nemškega zbora, ki so mu pomogli z novci, drugi s priporočilom. Vladajoča vojvodinja Weimarska Doroteja zaupala mu je svoje sestre v pouk. Po njeni smrti urejeval je Ratke šole mesta Avgsburga, pa brez uspeha. Mudil se je potem v raznih mestih Nemčije in Švice, dokler ga ni knez Ljudevít Anhalt-Köthenski pozval v Köthen. Tu ustanovljeno šolo za dečke in deklice uredil je Ratke po svojih nazorih. Sam knez izdal je ustanove za te šole, pa osnoval tudi tiskarno, da so se mogle prirediti po novi metodi potrebne učne in pomočne knjige. Ratke je zbral okoli sebe najbolj nadarjene učitelje ter jih vpeljal v svojo metodo, toda s pogojem, da je brez njegovega dovoljenja nikomur ne odkrijejo in da nikjer drugod po njej ne učijo. Pa skoro so se pokazali veliki nedostatki v Ratkejevem delovanju. Pred vsem ni znal svojih misli praktično izvesti. Vrh tega je bil sebičen in nesnosljiv ter je odbijal od sebe svoje sodelavce. Naposled se je še kot odločen privrženec luteranstva sprl s köthenskim duhovništvom in meščanstvom, ki je pripadalo k reformovanim.

Ker ga ni knez v njegovi samovolji podpiral, začel se je groziti, da bo zapustil Köthen. Na to je še prišel v zapor, iz katerega ga je knez čez osem mesecev izpustil, a moral je s posebnim pismom priznati, da je več obečal, nego je storiti mogel. Zdaj se je mudil pri svoji zagovornici knjeginji Rudolstadtski Ani Sofiji, ki je njegove predloge o reformi pouka priporočila švedskemu kancelarju Oksenstjerni. A tudi tukaj jih ni mogel izvesti, kajti l. 1635. doletí ga že smrt.

Glavna pedagogijska načela Ratke-va so v spomenici, katero je bil 1618. l. izročil Köthenskemu knezu, in v spisu njegovega pristaša Rheni-ja. Glasé se: Pouk ima biti splošen; nikdo se ne more izključiti od njega, tako, da se vsak naučí vsaj čitati in pisati.

Naj se na en mah dela samo ena reč, t. j. mladina naj se najprvo uči samo ene umetnosti ali enega jezika, in dokler se ga ni naučila in si ga prisvojila, naj se ne pustí k drugemu.

V obče naj se ne jemlje novo, dokler se staro ni temeljito in dovoljno obvladalo.

Vse je treba storiti po redu in tečaju narave, katera prehaja v vseh delih od enostavnega in nižega k velikemu in vzvišenemu, in potem takem tudi od znanega do neznanega.

Najprvo se podá stvar sama, a potem še le način o stvari. Nobeno pravilo naj se ne podaje brez vzgleda, noben pisatelj brez jezika. Pravilo naj si učenec sam najde iz raznih izrekov; pa kadar ga je našel, zapomnil si ga bo, ker ga je razumil, ker je to plod lastnega spoznanja.

Enoličnost naj bo v vsem, v načinu poučevanja in v knjigah.

Vse mora biti skladno in edinstveno, tako, da se vsi jeziki učé na isti način, in da se v eni umetnosti ne uči kaj takšnega, kar bi se drugi pretilo.

Vsak pouk naj se začinja z materinskim jezikom, in še-le potem, kadar se je učenec v njem izuril, more se dopustiti, da se uči še drugega jezika.

Vse naj se zgodi brez sile in mržnje. Učitelj naj radi učenja ne kaznuje učenca. Radi zlobnosti (hudobije) naj ga kaznuje, a to naj ne stori sam, ampak za to odločena oseba (scholarh).

Ista tvarina naj se večkrat ponavlja. S tem se naučeno gradivo tako vtisne v dušo otrokovo, da ga ne more več tako lahko pozabiti.

Na pamet naj se nič ne uči, ker to otopi razum in ubije ostroumnost.

Vse je treba učiti na temelju indukcije in poskusa. Kar učenec sam ne vidi, niti ne izkusi, to nima za-nj nikakove vrednosti. Treba torej učence napeljevati, da sami gledajo, ter da po indukciji iz poedinih pojavov izpeljujejo obča načela in zakone.

V. *Ivan Komenski.*

Ivan Amos Komenski rodil se je l. 1592. v Nivnicah na Moravskem. Njegovi dedje so bili domá iz mesteca Komne, in odtod ima ime Komenski, katero je on po tedanjem običaju polatinil ter se pisal Comenius. Komenski je pripadal tako imenovanim „českim bratom“ ter se izučil v teologiji v Herbornu in Heidelbergu. Potem, ko se je nekaj časa mudil tudi v Amsterdamu, povrnil se je v domovino, kjer je postal (l. 1614.) ravnatelj bratovski šoli v Prerovi, a potem pridigar in rektor šole v Fulneku (l. 1618.). Že tukaj je začel premišljevat o popravku pouka ter pisal tudi učne knjige. Ko je slišal o Ratkevem delovanju na šolskem polji, pisal mu je ter ga prosil za navod o njegovi novi metodi, pa ni dobil odgovora. Ko so bili s cesarskim ukazom vsi nekatoliki pregnani iz Avstrije, šel je Komenski z mnogimi udi „česke bratovščine“ v Lešno (Lissa) na Poljskem. Tukaj je bil učitelj in rektor latinski šoli in spisal svoja najznamenitejša dela, namreč „veliko didaktiko“ (l. 1629.), „informatorij materinske šole“ in „odprta vrata jezika“ (l. 1631.). Na poziv angleškega parlamenta odpotoval je (l. 1641.) v London, da prestroji tamošnje šolstvo. Toda nastali nemiri in meščanska vojska niso bili ugodni njegovemu namenu. Zategadel odide na Švedsko, kjer se je bil na prošnjo kancelarja Oksenstjerna zavezal, sestaviti za Švedsko potrebne šolske knjige.

Ko je bila dokončana tridesetletna vojska, povrnil se je v Lešno, kjer so ga njegovi istoverniki izbrali za škofa. Na poziv kneza Rakoczija odšel je mej tem (l. 1650.) v Šarošpatak na Ogerskem — ter uredil tam pansofijsko šolo in napisal znamenito svoje delo „svet v slikah“ (Orbis pictus). Cerkveni posli so ga prisilili, da se povrne v Lešno (l. 1654.), kjer je čez nekaj let izgubil vse svoje imetje, svoje knjige in mnogo rokopisov, ko so namreč Poljaki v borbi proti Švedom zapalili mesto. Na to je odšel v Amsterdam, kjer je umrl l. 1671. V vsem je napisal čez sto del raznega zadržaja ter spada mej najbolj učene može svoje dôle. Pedagogijska načela razvil je največ v omenjenih spisih, posebno v „veliki didaktiki“. Mi jih tù na kratko sestavno navedemo.

Smoter vzgoje je Komenskemu večna blaženost ali zveličanje. Zato naj bo človek ne samo razsvetljen, ampak tudi kreposten in pobožen. Vsa deca, bogata in siromašna, odlična in prosta, možka in ženska čutijo potrebo pouka, a šole ne izpolnujejo svoje naloge, ker je pouk v njih premalo jasen, a moralna vzgoja se celó zanemarja. Zavoljo tega se mora šolstvo organizovati. V materinski šoli, ki ima biti v vsaki družini, naj se otroci vzrejajo do dovršenega šestega leta.

V njej je treba vaditi največ čuti ter seznaniti otroke z raznimi predmeti v njihovi okoliščini (s kamenjem, rastlinami, človeškimi udi, barvami, osebami in dr.). V njej se more dober temelj položiti za vse znanosti in umetnosti. Disciplina naj bo stroga. Strogost je blagoslov za otroke; nasprotno pa jih opravičevanje popačuje. Roditelji morajo

biti otrokom vzgled lepega obnašanja. Ljudska ali národna šola naj bo v vsaki občini in naj hodijo vanjo vsi otroci od šestega do dvanajstega leta. Ona je šola materinskega jezika in stvarnih nauk; v njej naj se uči čitati, pisati, računati, sv. pismo, katekizem, pesmi, pregovori, nekaj zgodovine, zemljepisa ter poznavanje raznih obrtov in umetnosti. Čitati in pisati treba je ob enem učiti. Latinska šola naj bo v vsakem mestu za učence od dvanajstega do osemnajstega leta. V njej se ima učiti materinski, latinski, grški in hebrejski jezik, potem sedem svobodnih umetnosti ter fizika, kronologija, povest, etika in biblijska teologija. Igre, šetanje, dramske predstave in gimnastiške vaje spadajo tudi k šolskemu življenju. Visoka šola ali akademija ima biti v vsaki pokrajini. To naj obiskujejo mladenči od osemnajstega do štiriindvajsetega leta in naj se v njej učé vseh znanosti.

Za največe pravilo pri vsakem pouku smatra Komenski naravnost. On hoče namreč, da se učitelj pri pouku ravna ne samo po zakonih človeške narave, ampak da pazi na stanovitne pojave v skupni prirodi. On opozarja na razvitek ptice in drevesa, na delo zidarja, slikarja in vrtnarja, poudarjajoč, da je postopanje pri teh skozi in skozi enostavno in naravno. Iz načela naravnosti izpeljuje Komenski mnogo didaktičnih pravil, ki imajo večinoma še dandanašnji svojo veljavo. Navesti hočemo tù samo najpoglavitejša, a uvrstiti jih po sorodnosti.

Pouk se ima početi za časa. Obrazuje naj se najprvo razum, potem spomin, pottlej jezik in roka. Nobenega jezika naj se otroci ne učé iz slovnice, ampak iz pripravnih pisateljev. Vzglede treba je podati prej nego pravila.

Predno se prične učiti kak predmet, naj se duh učencev zanj pripravi. Vneti je treba voljo za nauk in poučevanje tako urediti, da se vidi deci kakor igra in zabava. Treba je torej premišljovati na vse načine, s katerimi se more razumevanje olajšati.

Učence ni treba obkladati z množino učne tvarine. Učé naj se torej samo stvari svete, častne, prikladne in koristne. Za pouk naj se porabi le malo ur. Istočasno naj se učenci bavijo samo z enim predmetom. Ne gre torej, da bi se na en mah učili latinski in grški jezik, ali gramatiko, logiko in retoriko.

Postopati je treba od občega k pojedinemu, t. j. od glavnega k podredjenemu, od bistvenega do nebistvenega, od očitnega k skritemu, od lahkega k težjemu itd. Ves pouk se ima tako vravnati, da daljni nauk ne podaje nič novega, ampak da se samo razvija v podrobnosti to, kar se je prej učilo.

Pri vsakem pouku naj sodelujejo tudi čuti. Naj se ničesar ne uči, da ne bi se odmah pokazalo in povedalo, čemu je. Sorodne predmete treba več in več ter čvrsto spajati. Treba tako učiti, da se enkrat naučeno nikoli ne pozabi, da marveč eno iz drugega raste, da se eno na drugo opira tako, da še eno z drugim okrepcuje in dopolnjuje. Naj se torej nauk z vsakdanjim delom in nepretrgano vajo izvršuje.

V eni šoli ali enem razredu naj poučuje le en učitelj. Naj bo ena metoda za vse znanosti, knjige istega zadržaja in za vse vaje isti red. Isto delo naj se daje vsem učencem hkrati, t. j. naj se poučuje skupno, a ne pojedincev.

Komenski zahteva, da se mladina napeljuje tudi na to, da bode moralna in krepostna. V šoli mora biti strah in red; šola brez discipline je vodnjak brez vode. Iz tega sicer ne sledí, da se mora v šoli tolči in kričati, a vladati mora v njej skrbnost in pozornost. Kaznovati se mora oni, ki je pregrešil se, ali ne zato, ker se je pregrešil, ampak zato, da tega kasneje več ne učini. Zavoljo tega je treba kaznovati brez strasti in jeze, blago, iskreno in pametno, da kaznovanec sam previdí, da se to iz ljubezni zgodí.

VI. *Ivan Locke.*

Ivan Locke (l. 1632. — 1704.), iz Wringtona na Angleškem, izučil se je v filozofiji in medicini, pa se radi slabega zdravja ni bavil z zdravilstvom. Vzgajal je bolezzilivega sina grofa Shaftesburya, ki se je z njegovo skrbjo po vsem popravil ter postal zdrav in krepak človek. Najznamenitejša dela njegova so: „Poskus o človeškem razumu“ in „Nekatere misli o vzgoji“. V prvem je razvil svoje misli o duši ter postavil temelj empirijski psihologiji. Po njegovem nauku ni prirojenih predočeb, marveč one nastanejo iz naše izkušnje, in to neposredno, da namreč stanovite predmete zamenjavamo, ali posredno, da jih predelujemo, razstavljamo, sestavljamo, in tako po abstrakciji in refleksiji stvarjamo množico novih predočeb, ki so deloma tako enostavne, da se nam vidijo, kakor da bi ne bile postale po izkušnji.

Po teh psihologijskih načelih napisal je Locke tudi svoje drugo delo. To ni ravno sestavno (sistematično) napisano, a je v njem mnogo krasnih misli in praktičnih navodov.

Za najviši cilj vzgoje ima Locke „zdravo dušo v zdravem telesu“. Treba je torej na to delati, da se telo čem več tem bolje ojači in vtrdi. Obleka ne sme biti po zimi ne preveč topla, ne sme biti tesna, posebno okoli prsi ne. Razen tega je treba, da so otroci dan in noč, pri lepem in grdem vremenu gologlavi. Vsako jutro naj umivajo noge v mrzli vodi. Manjšim otrokom ni treba dajati mesa, marveč mleka. Nemočno pivo smejo nekoliko piti, a ne sme se jim dati ne vina, ne žganja. Rano naj gredo spat in rano naj vstajajo. Na perji naj ne spavajo. Krepost je prva in najpotrebnejša lastnost izobraženega človeka. Samo tisti je kreposten, ki je dovolj močan, da se more odreči svojim poželenjem in udušiti svoje strasti, ter samo to storiti, kar odobrava njegov um. Od zibeli je treba torej že otroke privajati, da krotijo svoje želje. Ako skrbimo, da imajo vse, kar jim je v istini treba, in ako se jim nasprotno vse to odbije, kar hočejo z jokom od nas doseči, tedaj se bodo navadili iznebiti se odvečnih in nepotrebnih stvari, in ne bodo si nikoli podstopili, zapovedovati z jokom ali svojeglavnostjo. Ne gre jim mnogo pravil dajati, ker ne koristijo, dokler niso z vajo prešle v drugo naravo. Otroci naj se navadijo pristojnosti, a ne gre jih mučiti z vsakojakim komplemen-tovanjem. Laž naj se jim predoči za največo sramoto. Treba je izvedeti in prepričati se o osebnih lastnostih otrok in po njih se ravnati. Za to je najlepša prilika pri igri, kjer mislijo otroci, da jih nikdo ne opazuje, zato odkrivajo takrat najbolj svojo naravo. Vladohlepne otroke treba je ustavljati in zahtevati, da storijo vse, kar se jim zapoveduje. Dokler so mladi, naj se jim to strogo nalaga. Kasneje se jim prijateljski svetuje ter se jim tudi razlogi navajajo. Ako prej postopamo z dečkom kot z možem, bode tudi prej postal mož. S strogimi kaznimi se malo doseže pri vzgoji, nasproti se more ž njimi mnogo hudega učiniti. Šibe in palice so pri vzgoji najnepripravnejše. Trdoglavost in upor naj se pač s šibo kaznuje. Najpoglavitnejše in najuspešnejše vzgojno sredstvo je pač vzbujenje častiljubja s pohvalo in ukorom. Hvala, kadar jo zaslužijo otroci, naj se rabi pred drugimi sredstvi. Nasprotno pa ne kaže, javno odkrivati njih pogrške, ker bi se s tem otopilo njih hrepenenje po časti. O Bogu naj se uči samo toliko, da je on vse ustvaril, da nas ljubi, da mu moramo biti za vse hvaležni ter ga spoštovati in ljubiti. Zjutraj in zvečer naj otroci molijo kako kratko molitev. Deset božjih zapovedi, vero in oče naš naj se tudi učé. O duhovih jim ni treba nič pripovedovati. Znanje gre ceniti samo toliko, kolikor se ž njim pomaga krepost in modrost. Kreposten in moder človek je več vreden od visoko učenega. Od mladosti je vzbujati veselje do znanja pri otrocih. Na njih pitanja naj se radovoljno in resnično odgovarja. Dobre volje se otrok trikrat več naučí, kakor s silo. Kadar zna dete že govoriti, čas je, da se

počnè učiti čitati, toda igraje. Z igračkami naj se pričénja pouk v čitanji, n. pr. s kockami, na katerih so razna pismena. Ezopove basni s slikami so pripravne za prvo čitanko. Prve predočbe v duši deteta postanejo s pomočjo stvari ali prikladnih slik, pa ne s pomočjo besed. Vsa biblija ni za deco. Pisanja naj se učé otroci tako, da prevlečejo rudeča pismena s črnim. Risanje je treba spajati s pisanjem. Pred vsem treba, da se otroci naučé materinskega jezika, a od tujih jezikov naj se najprej učé francoščine kot jezika najbližnjega sosednega národa. Latinski jezik naj je le za one, ki ga bodo kasneje potrebovali. Gramatike kakšnega jezika naj se učé še-le takrat, kadar so se ga naučili že govoriti. Iz gramatike same se noben jezik ne naučí. Poezija je odvečna umetnost kakor tudi muzika. Plesa naj se otroci učé radi lepega držanja. Z mečem se vaditi, to krepčá, a zapeljuje v dvoboj. Z učenjem jezika gre združevati stvarne znanosti. Zemljepis se mora začeti na globu in na kartah. Za tem sledí računstvo s posebnim ozirom na knjigovodstvo in na trgovske račune, potlej zemljepis natančneje, astronomija, geometrija, kronologija, povestnica in državoslovje. Locke je priporočal domačo vzgojo bolje od javne. „Šola, v kateri se zeló bije po zvonu, vpliva dosta na značaj gojenca. — Pri velikem broju učencev, ki so večkrat zbrani v šoli, ne more se dovolj ozirati na osebnosti, niti zadostno nadzorovati vsakega pojedinca“.

VII. Pietizem.

Pietizem znači oni tok v protestantski cerkvi, ki se je držal načela, da se ima religija in krščanstvo bolje razodevati s čustvovanjem in delovanjem (s srcem in voljo), nego z znanjem (umom). Pri protestantih je namreč po smrti začetnikov nove vere zavladala mrtva vera v prazne besede verskih nauk ali tako znana ortodoksija. Brezplodni in prazni prepiri o raznih teologijskih vprašanjih vzbudili so mržnjo in nezaupnost, i tako je zginila prava krščanska ljubezen in potrpežljivost. Proti temu je deloval pietizem, kateremu je bil začetnik Filip Spener (l. 1635—1705.), predstojnik in konzistorijski svétnik v Berlinu. Da bi svoja načela praktično izpeljal, uvedel je „katehetski pouk“. Vsako nedeljo popoldne je namreč zbranim otrokom in ljudstvu razlagal po eno poglavje iz katekizma. Pri tem je največ na to gledal, da je vplival na srce mladine. Z delovanjem takratne šole ni bil zadovoljen, ker prihajajo iz nje mladenči, katerih „možgani so polni teologijske filozofije, ali srce jim je prazno in brez vsake nebeške milosti“.

Da bi v šolo prenesel pietistiške nazore, o tem se je trudil Avgust Herman Franke (l. 1663—1727.), profesor na vseučilišči v Halli in župnik v Hallskem predmestji Glauhi. On je z izvanredno marljivostjo gojil cerkveno katehizacijo. Z dobrovoljnimi prinosi osnoval je najprvo v svojem lastnem stanu šolo za siromašno deco, a kasneje na prošnjo meščanov tudi mestno šolo v posebni sobi, katero je najel v bližini župnega stanovanja. V eni in drugi šoli učili so se otroci religije, čitanja, pisanja, računstva, pozneje tudi stvarnih predmetov.

Na dalje je utemeljil pedagogij za plemenite gojence, v katerem so se učili tako rekoč samo stvarni predmeti, češ da je to zeló potrebno za plemenite otroke, ki bodo enkrat ali gospodarili ali pa postali vojniki, uradniki itd. Zavoljo tega je bil pri pedagogiju botaniški vrt, prirodoslovni kabinet, kemijski laboratorij, anatomijski kabinet, mlin za brušenje stekla in dr. Iz darov, ki so mu došli od mnogih človekoljubov, kupil je hišo za sirotišče. Osnoval je potem semenišče za učitelje, penzijeonat za deklice, latinsko šolo itd. Naposled je za vse te zavode iz milodarov sezidal ogromno poslopje z mnogimi dvorišči, ki so prave ulice z visokimi hišami na obe strani. Ko je Franke umrl, je bilo na njegovih zavodih čez 2000 učencev in 200 učiteljev. Franke ni dosta pisal o vzgoji. Svoje pedagogijske nazore razvil je največ v navodih za učitelje.

Svrha vzgoje mu je bila pobožnost. Deca naj se privedejo do „živega spoznanja Boga in Kristusa ter k pravemu krščanstvu“. V tem more mnogo storiti šola z vzgledom, molitvami, religijskimi vajami, disciplino in s poukom. Na molitve in pobožne vaje se je zeló pazilo, po mnenju nekaterih pedagogov se je celó pretiravalo. Dnevno delo se je začénjalo z jutranjo pobožnostjo. Šolski nauk se je začénjal in končal z molitvijo. Razen tega se je v določenih urah molilo v cerkvi, in poleg tega so šli ob nedeljah dvakrat k božji službi. Še celó na sprehodu morali so otroci pod jasnim nebom peti kako pobožno pesem ali moliti.

Disciplina je bila zeló stroga. Deci so zabranjevali igro. Pohod letnih sejmov je bil prepovedan. Glasba je bila škodljiva igra. Kazni so potrebne, ali kadar se kaznuje, ravná naj se krščansko, modro in oprezno. Radi neznatnih pogreškov, n. pr. ako se dete smeje, ogleđava, ne gre otroka tepsti. Ne treba pa kaznovati one, koji so nežne narave, tako, kakor surove in drzovite. S krščansko blagostjo se more več storiti, kakor z velikimi kaznimi. — Pri pouku se je gledalo največ na veronauk. Vsak dan učil se je nekaj ur katekizem in biblija. Za čitanje, pisanje, računstvo in petje porabilo se je v mestni šoli komaj toliko časa, kakor za edini verouk. Mnogo so se vadili otroci v sestavljanji pisem. Ročnega dela se niso učile samo deklice, ampak tudi dečki. V vseh šolah so pa negovali zeló stvarne predmete. Franke je v tem prekosil vse prejšnje pedagoge. Grešil je pa zopet s tem, da je mladino preveč obložil. Vsak dan trajal je namreč pouk sedem ur. Tudi ob nedeljah pred pridigo in po pridigi je bila šola. Šolskih praznikov ni bilo nič.

Od znamenitejših pietistiških pedagogov nam gre še omenjati Krištofora Semlera, predikanta v Halli. (1706.) On je s pomočjo mestne občine v svojem stanovanji osnoval šolo, katero je imenoval matematiško in mehaniško realko, a učilo se je v njej nekaj iz fizike in rudstva, poznavanje raznih dreves in barv, risanje, kmetijstvo, vrtnarstvo, čebelarstvo, nekaj iz anatomije, zdravoslovja, nekaj iz policajnega reda ter iz povesti domovine in zemljepisa Nemčije. Semler se torej more smatrati začetnik realk. Njegovo misel je zgrabil Ivan Hecker (1716.—1758.), predikant v Berolinu. On je osnoval troje šol: nemško, latinsko in realno šolo. A največ je gojil realko, ter je leta 1748. dosegel, da jo je pruska vlada pripoznala in odobrila. Z isto šolo je združil neko vrsto učiteljskih šol. Heckerova realka je bila namenjena takim učencem, ki so si hoteli izbrati praktična dela. Zato se je v njej učila aritmetika, geometrija, stavbarstvo, risanje, prirodoznanstvo, teloslovje, svilarstvo, gospodarstvo in dr. Deco so vodili v delavnice obrtnikov, in imeli so tudi bogate zbirke raznih modelov za zgradbe, ladje, gospodarsko orodje, zbirko robe, kož in dr. Razen tega bili so posebni oddelki za obrtništvo, stavbarstvo, gospodarstvo, rudarstvo, računarstvo. Mladina je bila tako obložena, da je imela komaj eno uro na dan mir, a ne za odmor, nego za jelo.

VIII. Franjo Fénelon.

Franjo Fénelon je bil rojen l. 1651. v Perigordu. Kadar je dovršil teologijo v Parizu in opravljal nekaj časa službo dušnega pastirja, imenovan je bil ravnateljem zavoda, v katerem so se vzgojevale one hčere iz plemenitih družin, ki so se bile odrekle reformovani veri in prestopile v krilo katoliške vere. Kasneje mu je kralj Ljudevit XIV. zapupal vzgojo svojega unuka, vojvode burgundskega. Fénelon je z milim, ali vender resnobnim ravnanjem in nežnim navodom ozdravil svojega vzgojenca od mnogih nedostatkov, posebno od oholosti, nesnosnosti in od pohlepa po igri in zabavi. Zanj je napisal več del. Naj znamenitejša so „Razgovori pokojnika“ in „Zgodbe Telemaka sina Ulisovega“. Poslednje delo je „zrcalo za vladarje“. V tej povesti so za vsako prigodbo vladarskega

življenja lepi nauki: za poljedelstvo, trgovino, red v državi, umetnost, vzgojo dece itd. Pokazuje se v njej po vsem jasno, kako morejo tudi najmodrejšega vladarja zapeljati sebičniki, kako tiran sam stvarja ječo, in kako vladar zavoljo storjene krivice več trpeti mora, kakor drugi ljudje. To delo je bilo namenjeno edino le vojvodi burgundskemu, a po nezvestobi sluga je prišlo v javnost, ter pribavi Fénelonu mnogo neprilik. Kralj ga je smatral za satiro na svojo osebo in svoje vladanje. Zavoljo tega je zabranil Fénelonu, da se mudí na dvoru in občuje z vojvodo burgundskim. Ker je bil Fénelon mej tem imenovan za nadškofa cambraiskega, odpotoval je v svojo škofijo, kjer se je marljivo pečal s svojimi pastirskimi posli. Ko je postal njegov vzgojenec vojvoda burgundski sovladar, začel je zopet delovati na javnem polji in je napisal nekoliko političkih spisov in spomenico za bodočega vladarja. Vojvoda burgundski je pa umrl mej tem nagle smrti pred, nego je mogel zasedi kraljevski prestol. To je Fénelona zeló razžalostilo in je tudi on kmalu potem umrl l. 1715. Najznamenitejše Fénelonovo delo je „o vzgoji deklet“. Celo to delo delí se v trinajst poglavij in eden dodatek, v katerem so neki posebni navodi namenjeni gotovi gospej za vzgojo njene hčere.

Pred vsem dokazuje Fénelon v tem delu, da se mora delati za vzgojo deklet z isto skrbjo, kakor za vzgojo dečkov, kajti slaba vzgoja žene donaša več hudega, nego slaba vzgoja moževa. Neznanstvo je krivo, če devojka ne zna, čem bi se nedolžno zabavala. Najbolje je z vzgojo dekleta pričeti v njenem detinstvu. S poukom se mora počakati, dokler se ne okrepečajo udje. Treba se varovati, da jih ne naučimo mnogo govoriti. Zadovoljimo se, da se razvijajo malo po malem pri prilikah, ki se same po sebi ponujajo. Sledimo naravi in bodimo jej na pomoč. Radovednost njihova naj se porabi, in dá naj se jim prilika, da morejo si ogledati razne stvari (mline, delavnice, štacune itd.).

Mnogokrat ni treba jim praviti besede ne, ampak samo pred njimi to storiti, kar naj tudi deklice storé. Kazni naj bodo lahke, ali vselej tako izpeljane, da jih bode sram. Zmirom enako ravnati nikakor ne kaže.

Nauk je treba storiti prijeten in zabaven. Dete ljubi vesele pripovedi. Pripovedujejo naj se izborne pripovedi z malimi besedami. Dobre so basni iz živalstva, ako so umne in nedolžne. Poganske basni so nečiste. Otroci naj bodo zadovoljni s svetimi povestimi, da se ž njimi vera utemelji. „Kdor ne previdi, da je verozakon skozi in skozi historijski, ta ni malo ne pozna njegove bistvenosti. Čeravno je videti, da biblijske povesti podaljšujejo nauk, vendar ga v istini skrčijo, kajti odvzamejo mu ono suhoparnost katekizma, ki podaje verske resnice brez dejanj“. Dodajo naj se govoru bakrorezi ali slike, ki kaj ugodno predočujejo svete pripovedi.

Glavna dolžnost žene je vzgoja dece in hišno gospodarstvo. Zato se hoče mnogo znanja, modrosti in izkustva. Mati mora popolnoma poučena biti v veri. Na dalje treba deklice učiti čitati in pisati. Trebalo bi tudi, da bi znale slovnico. Materinski jezik ne gre učiti enako po pravilih, kakor se uči latinski jezik v šoli. Deklice bi morale tudi znati čveterere vrste računov, a dobro bi bilo, ako bi znale nekaj tudi o glavnih pravilih prava. Naj čitajo zgodovino grško in rimsko ter povest svoje domovine in sosednih držav. Slikarstvo, osobito risanje je koristno ženam pri njihovem ročnem delu, ki ne more biti lepo, ako ne poznajo pravil risanja. „Pri vzgoji deklet je pa treba vedno misliti na njih stan in na kraj, kjer bodo živela, ter na poklic, katerega si utegnejo pri priliki izbrati. Paziti gre, da se ne zazibljejo v nade, katere prekosé njih imetje in stan“.

Na tem mestu nam je še omenjati reda šolskih bratov, ki ga je bil osnoval francozki duhovnik Ivan de la Salle (l. 1651.—1719.). Ta red se je bavil najprvo z

vzrejo siromašne dece, katero je proti tedanjemu običaju poučeval brezplačno. Pouk v srednjih in visokih šolah mu je bil po pravilih zabranjen. Šolski bratje vpeljali so povsod vkupno poučevanje ter svoje učence po starosti in napredku razdelili v razrede. Učili so jih pa v njihovih šolah: veronauk, slovnico, pravopis, krasopis, risanje, zemljepis in računstvo, in to po osnovi in metodi, katera je bila v pravilih reda. Poedinec ni smel v tem nič izpremeniti.

IX. Ivan Rousseau.

Sredi sedemnajstega stoletja pojavilo se je na Angleškem mišljenje, ki je v zadržaju religije priznavalo samo to, kar imajo vse vere vkupno, in kar se z umom zapopasti more. Ustno razodenje in liturgija sta samo za veliko maso, a filozofi, da je ne trebajo. Ker so privrženci tega nauka samo vero v Boga (deus) imeli za glavno stvar, a razodenje po sv. pismu za postransko, zato so jih zvali deiste, in ker so verovali samo to, kar so z umom (ratio) doseči mogli, rekli so jim tudi racionalisti, pa tudi naturalisti, ker so zanikali, da bi religija bila več od narave, in ker so čudeže po naravnem potu razlagali. Angleški deizem razširil se je skoro tudi po drugih deželah. Na Nemškem mu je delal pot Leibnitz in njegov učenec Kristijan Wolf, a na Francoskem Voltaire, ki je prav na nedostojni način grdil krščanstvo in biblijo. Na Francoskem je pa deizem kmalu zabredil v ateizem in materijalizem. Tako zvani enciklopedisti (Diderot, d' Alembert, Helvetij, baron Holbach itd.) začeli so zanikati še celó božanstvo in obstanek duše. Rousseau res ni bil ne ateist, ne materijalist, a je pritrjeval deizmu in naturalizmu in je sovražil takratno državo in cerkev. Pa ker je on s svojimi deli odločno deloval za razvitek pedagogije, zato hočemo bolj na drobno razložiti njegovo življenje in njegove nazore. Ivan Jakob Rousseau se je rodil l. 1712. v Genevi. Prva vzgoja njegova je bila zeló zanemarjena. Oče vdovec ni se zanj dosta brigal. Bil je nekaj časa pisar pri nekem odvetniku; potem v nauku pri nekem bakrorezcu. Po priporočilu gospe Varensove je prišel v turinski hospital za katehumene, kjer je po neki pripravi prestopil v krilo katoliške cerkve. Potem se je bavil pri gospej Varensovi čez deset let brez posebnega opravka, učeč se starih jezikov, matematike, filozofije, risanja in glasbe. Zapustivši gospo Varensovo prevzel je mesto domačega učitelja pri nekem trgovcu v Lyonu, kjer pa ni ostal dolgo, kajti sam je rekel, da nima za učitelja pravih svojstev. Iz Lyona je šel v Pariz, a od tod za tajnika poslanca v Benetke.

V tem času je dijonska akademija (l. 1749.) razpisala natečaj za vprašanje: „Ali je napredek v znanostih in umetnosti pomagal popraviti ali pokvariti nrvnost (moralo)? Rousseau je napisal razpravo in dobil nagrado? V tej razpravi je dokazal, da je razvitek znanosti in umetnosti poguben za moralo. Pozival se je na Rimljane, Špartance in Atenčane, ki so bili tem slabši, čem bolj so v omiki napredovali. Kmalu je razpisala dijonska akademija tudi drugi natečaj za razpravo: „O vzrokih neenakosti mej ljudmí“. Rousseau je razpravljal tudi to pitanje, a ni dobil nagrade, čeravno je bila razprava v bistvu soglasna s prvo. On je namreč vso krivdo radi neenakosti mej ljudmí zvalil na omiko ter dokazoval, da so bili ljudje enaki, dokler so živeli kot živina v gozdu brez obleke, brez obitelji, brez običaja in govora. „Neenakost je nastala s tem, ko so začeli poedinci gotov kos zemlje svoj imenovati in si ogradili polje. S pojmo lastništva nastal je prepir mej ljudmí, nastala je razlika mej bogatim in siromašnim, mej močnim in slabim, mej gospodarjem in slugo“.

Potem ko se je Rousseau bavil nekaj časa v rojstnem mestu Genevi in se povrnil zopet v protestantsko cerkev, da je dobil tam zopet meščanske pravice, podal se je kmalu z nova v Pariz, kjer je spisal svoja najimenitnejša dela: „Društveni dogovor“ in „Emil“ ali „o vzgoji“. V prvem delu brani prirojene pravice človeška. Mej drugim veli: „Človek

se je rodil svoboden; ne biti svoboden, pomeni, odreči se vsem pravicam in dolžnostim človečanstva. — Suveren ni vladar, ampak národ, od katerega je vladar prejel svojo neovrgljivo moč. Národ se ne more prevariti. Vladar je torej samo pooblaščenec državljanov, v katerih imenu vlada; ustava in zakoni so samo društveni dogovori, s katerimi so zagotovljene vsakemu njegove pravice“. — To delo je bilo evangelij veliki francoski revoluciji.

V „Emilu“ je Rousseau razvil svoje pedagogijske nazore. Pa radi tega dela, posebno radi uvoda, v katerem je bilo „veroizpovedanje savojskega vikarja“, imel je mnogo neprilik. Pariški nadškof je delo preklel, a parlament je odločil, da se sežgè, pisatelj pa da se v ječo vrže in zapleni vso njegovo imetje. Rousseau je pa mej tem pobegnil na Švicarsko, kjer se je mudil na raznih krajih. Povrnivši se na Francosko, umrl je l. 1778.

„Emil“ je pripovedka, v kateri nam Rousseau predstavlja, kako se je izmišljeni vzgojenec Emil vzrejal. Delí se na pet glavnih delov primerno najznamenitejšim dóbam deškega razvitka tako, da govori prvi del o vzgoji v prvi dóbi, ko dete še govoriti ne zna, drugi del o vzgoji do dvanajstega leta, a tretji o vzgoji do petnajstega leta. Četrtri del obseza čas do ženitve, a v petem delu se pripoveduje o vzgoji Emilove žene Sofije. Emila vzgojuje domači učitelj do petindvajsetega leta. Po naravnem zakonu in po Rousseau - vem mnenju je treba, da se za vzgojo dece brigajo roditelji. Ali očetje so navadno preobloženi z drugimi posli, a matere, da večinoma nimajo sposobnosti, ki so pri vzgoji potrebne. Rousseau - ov Emil je razen tega brez starišev, zato mora nekdo skrbeti za njegovo vzgojo.

Temeljno načelo Rousseau - ove pedagogije je naravnost. Po njegovem mnenju je človek od narave dober. „Vse je dobro, kadar izide iz roke Stvarnikove, a vse se spači v človeških rokah“, to je bilo njegovo geslo. Kar je slabega v človeku, to je po njegovem mnenju prišlo od zunaj vanj. Po vsem takem hoče Rousseau, da bi bila vzgoja skozi in skozi negativna, t. j., da se vse odvrne, kar bi utegnilo zavirati naravni razvitek gojenca ali ga napeljati na kriva pota.

Za glavno nalogo vzgoje postavlja Rousseau človečnost. Občna naloga je postati pravi in pošten človek, in kdor je za to nalogo dovoljno vzgojen, ta more vse ostale naloge, ki se dajo združiti z njo, dobro izvrševati. — Narava ne stvarja ne knezov, ne bogatinov, ne velike gospode. „Ako vzgojujete človeka samo za en stan, storite ga nesposobnega za vsaki drugi. Ali je moj vzgojenec namenjen za vojno, cerkev ali sodnijsko službo, to je meni vse eno. Življenje je ono rokodelstvo, za katero ga učim. Kadar izide iz mojih rok, ne bo ne pravnik, ne vojniki, ne duhovnik, marveč človek“.

Telesni vzgoji pripada v Rousseau - ovi vzgojni sestavi znamenito mesto in se ima z osobito pozornostjo gojiti. „Telesna vzreja se ima prej začeti nego umna in vsaj v detinstvu presegati duševno izobražbo“.

Škodljivo je vsako povijanje. Dete treba, da se od poroda svobodno giblje. Največ je treba na to gledati, da se telo utrdi. „Emil naj hodi tudi po zimi gologlav in v letni obleki; mrzlo vodo naj pije, če je tudi razgret, in spi naj na vlažni zemlji“. Hrana njegova naj bo prosta, pa dovolj je mora biti. Vina naj ne pije. Treba ga privaditi, da nosi bremena, da se drska in plava.

Tudi pri umni vzgoji zahteva Rousseau svoboden razvitek naravnih sposobnosti. Odločno se protivi vsakemu pozitivnemu pouku. Učitelj ne sme poučevati dečka; on naj se sam poučuje. Najbolja knjiga je svet, a najbolji pouk delo.

Učenec naj ne zna ničesar radi tega, ker ste mu vi to povedali; ampak zato, ker je on sam to zapopadel. Naj se ne uči znanosti, ampak naj sam jih iznajde. „Naj zna malo, a to, kar zna, je sam čul, videl, doživel“.

Najprvo naj se deluje na to, da se vzgojencu vadijo čuti. Po dvanajstem letu je treba, da se čutni vtisi povzdignejo v pojme. Vsak pouk naj začénja s stvarmi. Znanje znakov brez nazora dotičnih stvari je škodljivo. „Glave se polnijo z besedami, a vender neki mislijo, da izvrstno poučujejo. Ne govorite z deco o ničem, česar ne morejo razumeti“. Ničesar naj se učenec ne uči na pamet. Dveh jezikov se ne more učiti nobeno dete pred dvanajstim ali petnajstim letom, razen če je kakovo čudotvorno dete. Do te dobe naj se uči samo svoj materinski jezik. „Čitanje je naj nesrečnejše zanimanje za otroka“. Emil bode komaj v dvanajstem letu znal, kaj je knjiga. Iz knjige nauči se človek govoriti o stvareh, katerih ne razume. Robinson Crusoe mora dolga časa biti edina knjiga vzgojenčeva. Vzgojenec naj se uči samo to, kar vidi, da mu je na korist, a ne to, kar bi hotel njegov vzgojitelj. Treba ga je voditi v delavnice, kjer pa ni dovolj, da samo gleda, marveč mora sam poskušati in za delo prijeti.

Estetiško vzgojo zanemarja Rousseau, ker sovraži umetnosti kot pogubni plod kulture.

Učenec njegov naj se uči spoštovati koristno rokodelstvo kakor umetnije. Barvar naj mu bode več nego zlatar. Kamenar in pozlatar sta Rousseau človeka, ki Bogu dan kradeta, pa tudi urarja ima malo v čislih. Risanje priporoča, ali le perspektivno. „Ne treba dajati risati po uzorih, nego po naravi“. Tu je imel Rousseau pač v mislih, da se učenec nauči prav gledati in razumevati, a ne umetno risati.

Tudi za moralno vzgojo zahteva Rousseau svoboden razvitek. Pred vsem je treba paziti, da se v otroku ne porodé take želje, katerim bi pozneje moral udan biti. Dete naj čuti svoje slabosti, a naj jih ne trpi; naj bode odvisno, pa ne da bi se pokorilo; naj prosí, a ne ukazuje. Uživa naj nepopolno svobodo.

Moralni pouk naj se začénja precej kasno. Vseh laži otrók so učitelji krivi. Zakaj hočejo, da jim otroci toliko obljubijo?

Ako se otrok zlaže, naj lažnjivec sam čuti vse nasledke laži. Ako razbije otrok okno, naj se okno ne popravi, ampak otrok naj se dobro ohladi vsled tega, da bode čutil nasledke svojega čina. Ako to še drugi pot učini, naj se ga zaprè v sobo brez okna, dokler ne obljubi, da ne bode več stekla trl.

Religijsko vzgojo zanemarja Rousseau popolnoma. Njegov Emil še v petnajstem letu ne vé, da ima dušo, in morebiti bi bilo to zanj še v osemnajstem letu prezgodaj, da bi izvedel. Emila ni hotel v nobeni veri poučevati in mu nobenega veroizpovedanja priporočati, marveč ga samo sposobnega narediti, da si bode sam vero izbral in odločil za eno, kadar bode dovolj pameten. Izmed toliko religij, ki druga drugo zametujejo, je samo ena prava, če je sploh katera prava. Da se pa to najde, treba je vse vere preučiti. Ni treba dece siliti k religijskim vajam. Ako se neprenehoma gonijo v cerkev, pristudi se jim. Po Rousseau-ovem mnenju je žena radi moža; zato je vso žensko vzgojo po tem načelu vravnal. „Da se žena možu prikupi, da mu bode koristna, da zasluži njegovo ljubezen in spoštovanje, da glešta male in streže velikim, da jih tolaži in jim slajša življenje, to so in ostanejo za vse večne čase ženske dolžnosti“. Kjer se to ne doseže, tam se je zgrešil cilj ženske vzgoje. Od tod sledí, da je žena odvisna od moža, da mora pri vsaki priliki držati se stranke in vere svojega moža. Radi tega je treba, da se žene v tem vadijo, kako bi se možu prikupile.

X. Filantropizem.

Začetnik filantropizma je Ivan Bernard Basedov, ki se je rodil l. 1723. v Hamburgu. Nauke je dovršil v rojstnem mestu in v Lipski. Nekaj časa je bil domači učitelj v Holsteinu. Potem je postal profesor morale in lepih umetnosti na vitežki akademiji v Soroeu. Radi posebnih religijskih nazorov, ki jih je razvil v spisu „praktična

filozofija,“ predstavili so ga na gimnazij v Altona. Pa tudi zdaj ni prenehal zaganjati se v cerkev in njene nauke. Zavoljo tega ga je Danska vlada odstavila od profesorske stolice, pa mu je pustila popolno plačo za pokojnino. Spodbujen po Rousseau-ovem Emilu začel je zdaj premišljevat o reformi vsega šolstva. V ta namen je izdal spis, v katerem je razvil svoje nazore o popravku šol ter prosil človekoljube za pripomoč, da bi mogel izdati pedagoško delo „Elementarwerk“. Čas mu je bil ugoden za njegovo namero. Zavoljo tega je hitro nabral okoli 15.000 tolarjev. Med darovalci so bili dostojanstveniki vsake vrste, pa tudi vladarji, še celo duhovniki. „Elementarwerk“ je bilo delo podobno spisu „Svet v slikah“ od Komenskega. Obsegalo je namreč vse znanje, potrebno učeči se mladini, in je bilo okrašeno s slikami od Chodowickoga. Gledé zadržaja je pa po sodbi učenih in nepristranskih ljudi one dobe zaostajalo za delom Komenskega. Basedov je na dalje izdal „metodiko za očete in matere,“ „Agathokrator ali o vzgoji vladarjev“ in več manjših spisov, v katerih je razvil svoje pedagoške misli.

Na poziv Desavskega kneza Leopolda Friderika Franje odšel je v Desav, da ondi osnuje in preustroji šole in semenišča. Tukaj se je odločil ustanoviti vzgojevališče, ter zopet prosil človekoljube za pripomoč. Desavski knez se je prvi ozrl na prošnjo in poklonil potrebne zgrade in vrtove ter 12.000 tolarjev. Če je tudi od drugod le majhna pripomoč prihajala, je Basedov vendar le otvoril (l. 1774.) zavod, kateremu je dal ime „filantropin“, s čemer je hotel označiti, da se gojí v njem čisto človekoljubje (filantropija). Zavoljo tega so se zvali tudi njegovi privrženci filantropisti, a njegov pedagoški sistem filantropizem. Čez poldrugo leto je pozval vse izobražence k svečanemu izpitu, da se prepričajo o duhu zavoda in napredku učencev. S tem izpitom pridobil si je zavod mnogo prijateljev, a bilo je tudi nezadovoljnežev, ki so ga obsodili. Basedov res ni bil kos svoji nalogi. Nagel in uporen že od narave ni mogel prenesti nikakoršnega ugovora, a razen tega je bil udan pijanstvu. Radi tega je moral odstopiti od vodstva zavoda in je l. 1790. umrl. Kmalu potem (l. 1793.) prenehal je tudi njegov zavod. Svrha vzgoje je bila tudi Basedovu človečnost. Do zdaj so vzgajali samo učenjake, plemiče, obrtnike i. dr., a svetu je treba ljudi in kozmopolitov. Tudi njemu je dete od narave dobro, in se pokvari z vnanjim dotikanjem in s silo. Da ljudska sreča in morala propada, temu so krivi učeni ljudje. Telesna vzgoja naj deluje na to, da se deca utrdé. Zato jih je treba privajati na hladno kopelj in lahko obleko, trdo posteljo in prosto hrano; deca naj se gibljejo na prostem zraku. Deco je treba privaditi na pokorščino. Ni treba razlagati zapovedi, vsako modrovanje zapreči sigurnost uboganja. Razlogi naj se navajajo samo takrat, kadar se svetuje in poučuje. Prvo detinstvo je čas slepe pokorščine. Pozneje je potrebno, da se povelje izpremeni v svet. Ne gre pa otrokom preveč zapovedovati. Paziti pa gre, da se našim zapovedim nihče ne posmehuje. Kazni naj bodo redke. Samo tedaj, kadar blaga sredstva ne pomagajo, upotrebi naj se šiba z vso strogostjo. To kazen naj vrši sluga, ki je v tem izurjen. Ne gre pa siliti dece, da po kazni poljubijo roko ali šibo. Kadar deca odrastejo, naj se napravi bela in črna knjiga; v belo knjigo se vpisujejo dobra, v črno pa slaba dela učencev. V filantropinu so se obdarovale zasluge s „pikami“. Kdor je imel na tablici največ pik, bil je odlikovan. Kaznovali so se otroci z izgubo tacih toček, ali s tem, da se je ura za nauk izpremenila v uro za ročno delo, ali pa, ako to ni pomoglo, z zatvorom v prazni sobi, kjer so se pa otroci za oknom, skozi katero se ni moglo gledati, igrali in veselili. Basedov je na dalje zahteval, da se otroci zgodaj privadijo, prevladati svoje čutne poželjivosti ter potrpežljivo prenašati bolečine in neprijetnosti. Zavist in maščevanje je treba zabranjevati ter vaditi jih odkritosrčnosti in iskrenosti. Religijska vzgoja Basedova je imela splošen značaj. Iz religije naj se uči samo to, kar imajo vse konfesije vkupno, namreč, da je samo en

Bog, stvarnik in gospodar sveta, da je on vseveden in neizmerno dober oče vsem ljudem, da je človeška duša neumrjoča, da bode dobila plačo za svoja dobra in zla dela, in da je zavoljo tega dolžnost vsakega človeka, ogibati se hudega in storiti dobro. Otroci naj ne molijo prej, dokler ne morejo razumeti, kaj je molitev. V filantropinu je bil eden učiteljev „liturg“, a služba božja opravljala se je v posebni sobi, ki je bila na osobiti način v to prirejena. Strop je značil nebo, t. j. vzvišeno blaženstvo krepostnikov po smrti. Glavna barva sten je bila pomešana s črnimi progami; s tem se je hotelo označiti, da prevaguje dobro nad hudim v človeškem življenju. Sredi poda (tal) je bil les (gozd) v znamenje smrti. Na najvišem mestu za liturgovim sedežem je bila skrinja, v kateri je bil zakonik in knjiga zavetnica. Na notranji strani pokrova, ki je bil vedno odprt, je bilo zrcalo, ki je spominjalo, da se mora človek izpraševati, ali živi po božjih zakonih. Na vsaki strani skrinje ste goreli dve sveči v znak, da človek religijo na dva načina spozná, namreč po tujem navodu in po lastnem previdenju.

Pri pouku naj bi po Basedovu veljalo sledeče načelo:

Ne mnogo, a z veseljem in elementarnim redom od lagljega k težemu. Ne mnogo, a koristno znanje, ki se brez škode ne sme pozabiti. Pouk naj bode lahek, podoben igri. Da se deca lažje naučé čitati, naj se jim dajo črke iz testa. Ni treba siliti k marljivosti. Znamenitejše so stvari, kakor besede. Jezikoslovni pouk se opira na stvarni. Gramatika materinskega jezika naj se najprvo uči. Pri mrtvih in tujih jezikih naj se učé le pravila, ki se razlikujejo od znanih pravil materinskega jezika. V filantropinu so se pri pouku jezika ravnali po analitiški metodi. Najprvo so se otroci vadili govoriti, potem so čitali in na zadnje so se učili gramatike. Pri tem so imeli vsakovrstne igre in šale. Učitelj je n. pr. vprašal latinski: „Kaj hočete, da vam narišem?“ „Leonem, leonem!“ (leva, leva!) so zakričali. Učitelj je narisal glavo z dolgim kljunom, a otroci so zagnali: „Non est leo, non est leo!“ (ni lev, ni lev!), „leones non habent nostrum“ (levi nimajo kljuna) itd.

Od imenitnejših filantropistov imenujemo: Kristijana Salzmann, Joakima Campea in Ivana Guts-Muths-a.

Kristijan Gotthilf Salzmann (l. 1744.—1811.) bil je najprvo veroučitelj v Desavskem filantropinu, a potem je osnoval s pomočjo gothskega kneza lastno vzgojevališče v Schnepfenthalu. On se je trudil, vzrediti „zdrave, razumne, dobre in vesele ljudi“. Zavoljo tega je gleštal posebno telo. Gimnastiške vaje so imele pri njem prvo mesto. Poleg tega so morali njegovi gojenci opravljati domače posle, pečati se s sadjarstvom, čebelarstvom, imeli so golobe, teleta in dr. Učilo se je vse, kar je potrebno za praktično življenje, namreč veronauk in morala, prirodopis s fiziko, astronomija, zemljepis z zgodovino, matematika, meščansko in trgovsko računstvo s knjigovodstvom, nemški, francoski, latinski, pozneje tudi angleški in laški jezik, krasopis, risanje, glasba, gimnastika in ročno delo. Salzmann je napisal več pedagogijskih spisov. Najznamenitejši so: „Krebsbüchlein“, v katerem kaže, kako se ne sme vzgojevati, „Ameisenbüchlein“, v katerem razlaga, kako je treba vzgojevati učitelje in vzgojitelje, in „Konrad Kiefer“, v katerem predstavlja uzor razumne vzgoje.

Joakim Campe (l. 1746.—1818.) je bil sodelavec, a po odstopu Basedova voditelj Desavskega filantropina. V poslednjem času bavil se je z književnim in knjigarskim poslom. Napisal je mnogo pedagogijskih del in spisov za mladino. Najizvrstnejše je „Revisionswerk“, ki ga je izdal v društvu z drugimi filantropi (Trappom, Bahrdom, Stuveom i. dr.). To je zbirka razprav, v katerih se vsestransko in zelo praktično razlagajo znamenita pedagogijska vprašanja. Od spisov za mladino so najbolj znana: „Robinson mlajši“ in „Odkritje Amerike“. Campe je bil preveč zamaknen v načelo koristnosti ter

je zavrgel vsako idealno zanimanje. Po njegovem mnenju si je pridobil za človečanstvo več zaslug oni, ki je vpeljal sadenje krompirja in kolovrat, nego pesnik Ilijade in Odiseje“.

Ivan Guts-Muths (l. 1754.—1839.) bil je učitelj v Salzmannovem zavodu v Schnefenthalu, kateremu je pripeljal prvega gojenca, kasneje znamenitega geografa Ritter-ja. Napisal je več učnih knjig za zemljepis, potem pedagogijski zbornik „Knjižnica za pedagogijo“ ter razna dela o telovadbi. On je v šolo vpeljal gimnastiko in ročno delo, kar je njegova največja zasluga.

XI. Ivan Felbiger.

Najznamenitejši organizator katoliškega šolstva te dôle je bil Ivan Ignacij Felbiger (l. 1724.—1788.) Kot župnik v Saganu v pruski Šleziji in kot okrajni šolski nadzornik je z vso marljivostjo in gibčnostjo preurejal šolstvo in pouk. Po vzgledu Hähna, učitelja na Heckerovi šoli v Berlinu, vpeljeval je tako zvano tabelarno in literarno metodo. Da bi bil nauk kolikor mogoče pregleden, razvrstil je učno gradivo s potrebnim redom in natančnostjo v tabele, katere so učenci prepisovali in na pamet učili. To je bilo precej težko, posebno pri obsežnih odlomkih. Zato je, da bi si prihranil tudi prostor in čas in da bi se še bolj budila otroška pozornost, v tabele zapisoval samo začetne črke (literae). Po prigovarjanji Felbigerjevem ustanovila je pruska vlada v Šleziji semenišča za učitelje ter izdala „šolski red“ za katoliške šlezke šole.

V tistem času začelo se je bilo tudi v Avstriji s preosnovanjem šolstva. Cesarica Marija Terezija je slišala o večšem in blagotvornem delovanji Felbigerjevem ter ga poklicala (l. 1774.) v Beč in mu z naslovom vrhovnega šolskega ravnatelja zaupala vodstvo ljudskega šolstva. Felbiger je razvijal najživahnejšo književno in praktično delavnost. Dunajske učitelje in one iz Dunajskih predmestij je učil nove metode ter sestavljal potrebne šolske knjige in navode. Najznamenitejše njegovo delo je bilo: šolski red za normalne, glavne in trivijalne šole v podedovanih deželah. Glavne ustanove tega reda so:

1. Vzgoja mladine obojega spola je najbistvenejša podloga pravi sreči národa. Niže in više, javne in privatne šole se imajo primerno urediti in podvrči državnemu nadzorstvu.

2. V vsakem manjšem mestu, trgu in župniji naj se ustanovi trivijalna šola, v kateri se uči veronauk, čitanje, pisanje in računstvo ter navod k lepemu vedenju in gospodarstvu.

3. V vsakem okrožnem mestu treba je glavne šole, v kateri se razen prej navedenih predmetov uče tudi početki latinskega jezika, pismeni sestavki, risanje, merstvo, glavna načela gospodinjstva, poljsko gospodarstvo in zemljepis s posebnim ozirom na domovino.

4. V glavnem mestu vsake dežele naj se ustanovi normalna šola. Razen že omenjenih predmetov trivijalne in glavne šole naj se v njej uči povest umetnosti in obrta, mehanika, prostoročno risanje in risanje s šestilom in ravnalom. Vse osebe posvetnega in duhovskega stanú, ki želé pristopiti k učiteljstvu ali k duhovnemu pastirstvu, morajo hoditi v normalno šolo, kjer jih je treba poučevati v dolžnostih in lastnostih dobrega učitelja, v metodi, kako se vzdržuje disciplina v šoli, kako se uredujejo katalogi itd.

5. Šolska dolžnost se začénja z dovršenim šestim letom in traja šest let. Po vaseh se more pohod šole za malo deco omejiti samo na poletje, a za večo samo na zimo. Po mestih ima šolske sposobnjake popisati mestno poglavarstvo, po vaséh učitelj. Vse učence je po njih znanju in sposobnosti razdeliti v razrede in oddelke.

6. Poučevati se mora edino po predpisani metodi in rabiti se morajo samo dovoljene šolske knjige. Pouk v veri je stvar duhovnikova. Vsako leto naj bode javni šolski izpit in marljivim učencem naj se delé nagrade.

7. Trivijalne šole ima neposredno nadzorovati krajni župnik in svetni šolski nadzornik, a glavne in normalne šole pa ravnatelj. Trivijalne šole vsega okrožja (okraja) naj nadzoruje okrajni šolski nadzornik, ki je bil navadno dekan. Šolstvo vse pokrajine je pod nadzorstvom in upravo šolske komisije, v kateri so trije svétniki, pooblaščenec škofov, ravnatelj normalne šole in tajnik. Najviša uprava vsega šolstva izročena je bila vrhovnemu ravnateljstvu v Beču.

Delavnost in marljivost Felbigerjeva je bila cesarici zeló mila; obsipavala ga je z velikimi milostimi. Vsaki mesec in tudi v posebnih potrebnih slučajih moral je cesarici ustno poročati o napredku in stanju šolstva.

Kako se je šolstvo razvijalo v tej dóbi po slovenskih pokrajinah, govorili bomo v poglavji o „slovenskem šolstvu“.

Za razvitek šolstva v naši monarhiji, posebno na Českem, pridobil si je veliko zaslug Ferdinand Kindermann (l. 1741.—1801.) Kot župnik v Kaplitzu osnoval je uzorno šolo, ki se je brzo pridobila takov glas, da so jo gledat hodili učitelji in prijatelji šole od vseh strani. On je vpeljal v šolo industrijalni pouk. V kapliški šoli se je namreč učilo pleténje, šivanje, predenje, skubenje volne, čipkanje, sadjarstvo, vrtnarstvo, svilarstvo in dr., a ta uredba se je po njegovem trudu tako razširila, da je bilo čez nekaj let (1780) na Českem okoli 200 šol, v katerih se je poučevalo v industrijalnih predmetih. V posebnem spisu dokazoval je Kindermann, da je industrijalni pouk koristen ne samo s praktičnega, ampak tudi z moralnega stališča, ker so najdelavnejši in najbolj industrijalni ljudje pri vseh národih najboljši in najmoralnejši, pa tudi siromašni učitelj si more s tem poukom povekšati pičle svoje dohodke. Vrh industrijalnega pouka gojil je Kindermann po šolah posebno lepo pismo in glasbo. Za svoje zasluge je bil imenovan najprej svétnik v šolski komisiji kraljevine Česke in vrhovni nadzornik nemških šol v tej kronovini. Kasneje je postal opat, vitez s pridevkom „Schulstein“ in naposled škof v Litomericah ter cesarski šolski vizitator.

XII. Ivan Pestalozzi.

Ivan Henrik Pestalozzi se je porodil l. 1746. v Zürich-u. Dovršivši niže šole in gímnazij, stopil je v „collegium humanitatis“, t. j. v neki viši znanstveni zavod, kjer so se vzgojenci izobraževali največ za teologijo. Pestalozzi se je namreč trdno odločil, da postane duhovnik, a odstopil je od tega sklepa, ko mu neka pridiga za poskus ni gladko tekla. Potem se je odločil za juridiške študije, ali tudi te je opustil in se pri nekem velikem gospodarju na kmetih uril v gospodarstvu. S pomočjo nekega bogatega trgovca kupil si je do sto švicarskih oral neobdelanega zemljišča, kjer si je postavil (l. 1768.) lep dvorec, kateremu je dal ime „Neuhof.“ Potem se je oženil z Anko Schultesovo, hčerjo nekega trgovca v Zürich-u.

Gospodarstvo Pestalozzi-jévo je pešalo. Slabe letine, slabo zemljišče, malovredni posli, njegova nespretnost, dobrodušnost in neodločnost so bili vzrok, da je hitro propadalo njegovo lepo pričeto podjetje. Züriški trgovec, ki mu je bil denarjev posodil, terjal je svojo glavnico, videvši da Pestalozzi-ju gospodarstvo slabo napreduje; to pa ga je pripravilo v velike neprilike. Sproži pa zopet novo misel. Odloči se, da hoče nadaljevati svoje gospodarstvo pa ž njim združiti vzgojelišče za siromašno deco, v katerem bi ta imela stan in hrano ter se izobraževala ne samo v gospodarstvu in hišnem obrtu, ampak tudi v drugih učnih predmetih. Nadejal se je, da se bode zavod z malo pomočjo vzdrževal. Osnove svoje se radostno prime, in nekatera mesta mu ponudijo denarne pomoči. Pestalozzi je torej (1775. l.) otvoril zavod s petdeseterimi zeló siromašnimi in zanemarjenimi otroci. Po leti so delali na polji, a po zimi in v grdem

vremenu so se bavili z ročnim delom, namreč s predenjem, tkanjem, pletenjem. Razen tega jih je Pestalozzi učil govoriti, peti, računati, moliti, uril jim čute ter izobraževal um in srce. Ta posel ga je zelo veselil, a tudi v tem ni bil srečen. Manjkalo mu je tehniške zvedenosti. Otrokom, ki še debelega konca niso znali presti, dal je delati konce za damast, a na ta način so mu prejo kvarili. Razen tega so bili nekateri otroci razvajeni in malovredni, pa tudi stariši so jih često kvarili, ko so jih ob nedeljah in praznikih obiskovat hodili. Ali skoraj mu je zmanjkalo novcev, hrane in drv, in neusmiljeni upniki so nad njega prihrumeli. Gojenci so se mu največ razpršili. Zavoljo tega zatvori zavod (1780. l.); a zemljišče dá v najem. V tem času, polnem žalosti in skrbí, ko so ga prijatelji zapustili, a neprijatelji se mu posmehovali, deloval je književno in izdal svoj prvi spis: „Večerni časi nekega puščavnika“. To je vrsta aforizmov, v katerih je razvil svoj program in položil temelj svojemu daljnemu delovanju. Že v tem spisu govori o potrebi premišljevanja človeške narave. Na dalje priporoča občo človeško omiko in slaví obiteljsko vzgojo. Po nagovoru nekega knjigarja v Zürich-u sestavil je krasno moralno ljudsko pripovedko: „Lenard in Jera“ (Lienhard u. Gertrud). V tem spisu pripoveduje, kako je skrbno Jera svojega moža odvrčala od pijančevanja, kako je vestno in neumorno v svoji hiši vzgojevala in poučevala otroke svoje. Njeno vzgojevanje je bilo uravnano strogo po naravi. Učila je otroke samo to, kar je vredno, da znajo. Sv. pismo jej je bila glavna knjiga, a sicer pa je učila več iz življenja, nego iz knjig. Vrh vsega vadila je otroke v primernem delu. Njena šola je bila več delavnica, nego učilnica. Odsle bavil se je Pestalozzi večinoma s književnim delom ter je uredoval ljudske novine in izdal več ljudskih spisov.

Mej tem je vstala francoska revolucija. Francozi so se mešali v švajcarske zadeve in jim vsilili novo ustavo in novo upravo. V Unterwaldskem okraju so se temu upirali. Na to so došle francoske čete, da upokoré upornike. Te čete so upostošile ves Unterwaldski kraj, a mesto Stanz so celó požgale. Brezbrojne sirote, katerim so očetje umrli z orožjem v roki, blodile so po svetu brez vsake pomoči, iščeč in proseč milostinje.

Švicarska vlada odloči za nje zapuščeni samostan uršulink v Stanzu ter zaprosi Pestalozzija, naj bode oče in učitelj ubogim tem sirotam. On se veselo prime tega posla, a boriti se mu je bilo z mnogimi neprilikami in težkostimi. On je bil namreč ne samo učitelj, ampak tudi upravitelj zavoda in skoro da tudi sluga, ker mu niso dali nikoga v pomoč. Vse, kar je deci trebalo za dušo ali telo, moral jim je učiniti. Vedno je bil pri njih in ž njimi, še celó jedel in spal je ž njimi. Pri pouku ravnal je enako, kakor se dela doma. Ni rabil nobenih umetnih sredstev, nego edino predmete, ki so bili okoli njega. Soba, stene, zidovi, hodniki, orodje, obleka i. dr., to so bile njegove knjige. S početka je skušal, da se s poukom združi ročno delo, pa se mu ni posrečilo. Ker ni imel součitelja, vpeljal je, da so starejši in sposobniši otroci pomagali mlajšim pri učenju. Ali skoraj je moralo tudi to delovanje Pestalozzi-jevo nehati. Francozi, ki so bili nagnani od Avstrijancev, pridrli so v drugič (1799. l.) v Unterwalden, in ker so imeli mnogo bolnikov in ranjencev, preobrnili so samostan, v katerem je bil Pestalozzi-jev zavod, v bolnico. Malo potem prevzel je Pestalozzi pouk v najnižih razredih v Burgdorfu, a ko je Krüzi v Burgdorfskem mestu osnoval sirotišče, združil se je ž njim in utemeljila sta poseben zavod. Skoro se je bilo zbralo dovolj učencev, in pridružili so se Pestalozziju in Krüziju še drugi pomočniki (Schmid, Niederer, Tobler). V tem času izdal je Pestalozzi znamenito delo: „Kako Jera svoje otroke uči“. V tem delu je razvil svoje misli o nevolji in pokvarjenosti ljudstva ter navel, kaj bi se moralo storiti, da bi se temu v okom prišlo. Dočim je v prejšnjih delih govoril več o vzgoji, razpravlja v

tem spisu največ svoja načela o pouku. Poudarja posebno, da je narava voditeljica pri vzgoji in pouku in da je nazorovanje absolutni temelj vsakemu spoznanju, in da so elementarna sredstva pouka: oblika, broj in jezik.

Jera je, kakor živa slika materinske ljubezni in požrtvovalnosti, Pestalozzi-jev ideal, po katerem bi se moral ravnati po njegovem mnenju vsak vzgojitelj in učitelj. Burgdorfski zavod je lepo napredoval. Obiskovali so ga mnogi tujci; vlada ga je pregledala in se o njem kaj povoljno izjavila, zato ga je javnim razglasila in dala upravitelju in najstarejšim učiteljem stalne plače. Potem so pa nastale zopet politiške zmešnjave. Poslanci iz Švice, mej njimi tudi Pestalozzi (l. 1803.), dogovarjali so se v Parizu radi premembe ustave. S svojim ravnanjem pri tej priliki prišel je Pestalozzi v nemilost pri mnogih Švicarjih, posebno pri onih, ki so bili za staro ustavo. Ko je torej prejšnja vlada padla in bila stara kantonska sestava v Švici zopet postavljena (l. 1804.), izbrali so si Burgdorfski grad za vrhovni urad, a Pestalozzi -ju so odstopili samostan v Münchenbuchsee-u, kamor se je odmah preselil. Vadlandska vlada ponudi mu mej tem, da osnuje zavod v Jverdonu, kar je on drage volje vzprejel ter se preselil tje z nekaterimi učitelji in učenci. Zdaj še le se začénja prava slava Pestalozzi-jeva. Od vseh strani začeli so prihajati učenci, da bi poslušali njegovo metodo. Državniki in še celó vladarji so prišli v njegov zavod, zahvaljevali se mu v imenu človečanstva ter sijajno ga odlikovali. Ruski car Aleksander I. ga je, ko je govoril ž njim v Bazelu, objel in mu poslal kasneje red sv. Vladimira. Ali slava zavoda se ni vjemala z njegovim napredkom. V zavodu je manjkalo obiteljskega življenja, o katerem je Pestalozzi v svojih spisih toliko govoril, a kar je najhujše, vladala je nesloga mej njegovimi sodelavci. Vrh tega mu je umrla še žena, ki je kakor prava mati vodila vse gospodinjstvo v zavodu. Pestalozzi je zdaj izdal vkupna dela, kar mu je z nekimi darovi vred doneslo čistih 50.000 Frankov. S temi novci je osnoval zavod za siromašno deco v Clindiju blizo Iverdona. Pa tudi pri tem ni bil srečen zavoljo svoje nepraktičnosti. Naposled so se mu pristudile vse te neugodnosti in zatvoril je oba zavoda ter se preselil k svojemu unuku v Neuhofo. Tù je tudi napisal zadnji svoj spis „Labudova pesem“. V tej je še enkrat na kratka zbral vse svoje misli o vzgoji. Dvoje je posebno naglašal, namreč da naj se z vzgojo v učencu razvija človek in da naj se vsa, tudi najviša omika duha naslanja na ista elementarna načela. Po kratki bolezni je umrl l. 1827. Pokopali so ga po njegovi želji kraj šole v Birru. Na grobnem spomeniku so vrezane sledeče besede: „Tukaj počiva Henrik Pestalozzi, rešitelj siromakov v Neuhofo, v Stanzu oče sirot, v Burgdorfu in Münchenbuchsee-u začetnik ljudske šole, v Iverdonu vzgojitelj človečanstva, — človek, kristijan, meščan, vse za druge, za sebe nič. Pokoj njegovemu pepelu! Svojemu očetu Pestalozziju hvaležni Aargau“.

Ko smo navedli življenje in delovanje Pestalozzi-jevo, ostaja nam še navesti njegove misli o vzgoji in pouku. "

Svrha vzgoje je bila njemu človečnost (humanitet). „Blagoslov sveta je izobrazena človečnost. Obča človeška izobraženost naj bode podloga vsaki stanovski izobrazbi“. Načela vzgoje so skrita v človeški naravi, v kateri so zasajeni i nagoni po razvitku. Sposobnosti naj se v detetu vzbujajo tako, da se s tem ne škoduje otroški samodelavnosti. Ni, da bi se v otroka kaj tlačilo, marveč dela naj se na to, da se otrok sam iz sebe razvija, pri čemur je paziti, da je ta razvitek splošen in soglasen. Roditeljska hiša je najznamenitejše vzgojelišče, a mati najnaravnejša vzgojiteljica in učiteljica.

Z moralno vzgojo povspešuje se razvitek volje. Izobraženje volje ima moralni značaj, ako se tiče vidnih stvari in činov, a religijski značaj takrat, ako je namerjeno na ono, kar je nevidno in nedosegljivo. Čutnim potrebam otroškim ustreza materina ljubezen

in skrb, za katero otrok daje v njem zbudeno udanost in hvaležnost. To čustvo prenese kasneje tudi na očeta, brate in sestre. Od te ljubezni in zaupanja vzdigne se na posled k ljubezni in veri do drugih ljudi in do Boga, očeta nebeškega. Religioznost se more torej v otroku razviti iz vseh njegovih čustev, t. j. iz skupne njegove notranjosti. Vera ni plod naukov, ampak posledek nekega notranjega prepričanja.

Svrha umne vzgoje je bila Pestalozziju razvitek duševne delavnosti in moči.

Realno znanje, zadržaj predmetov ali materialni namen poukov, to so mu samo sredstva za formalno svrhu vzgoje. Duševni razvitek začénja z nazorom, in vsak pouk naj se opira na nazore. Treba je na to gledati, da se v otroški zavesti učvrstijo najbolj oni vtisi, ki so pri stvari bistveni, in da zavest loči te vtise od slučajnih ter si stvari prave pojme. Pri vsakem predmetu je bistveno število, oblika in beseda (ime). Po tem takem je to troje elementarno sredstvo vsakega pouka. Izučenje števila obsega računstvo, izučenje oblike merstvo, risanje in pisanje, a izučenje besed glasoslovje, besedoslovje in vaje v govoru. Vajam v govoru je poglobilna svrha ta, da si deca na podlogi nazorov ustvarijo, kolikor mogoče, jasne pojme o raznih stvaréh.

Vaje v govoru morajo po tem takem biti tudi vaje v mišljenji. Pred vsem je treba, da je človek, posebno njegovo delo, predmet ali gradivo takih vaj.

Potem naj otroci ogledavajo in spoznavajo to, kar jih obdaja, naposled delo ljudi in ostalih stvari. Kadar so vse to dobro spoznali, treba jim je razjasniti zvezo poedinih reči, besed in izrazov. V govoru naj se prej vadijo, nego začó čitati in pisati.

Gledé učne oblike ali učnega postopanja zahteva Pestalozzi, da učitelj najprvo pred otroci govori to, kar se jim je treba naučiti, in da potem otroci za njim po taktu ponavljajo to tako dolgo, da si zapomnijo.

Katehizovanje in sokratizovanje je obsodil, ker je negotovo in brez prave podloge. Včasih naj se učence pač vpraša, ali samo to, kar se jim je prej povedalo.

XIII. Ivan Herbart.

Ivan Friderik Herbart (l. 1776.—1841.) je zavljo tega znamenit, ker je postavil pedagogijo za središče filozofije in se izjavil, da se ima vrednost vsakega filozofskega sistema ceniti po tem, ali more služiti pedagogiji. Herbart je bil nekaj časa hišni učitelj v Bernu. Pri tej priliki seznanil se je tudi s Pestalozzijem in se je živo zanimal za njegove pedagogijske nazore. Potem je postal profesor filozofije in pedagogije, najprvo na vseučilišču v Kraljevcu, kjer je osnoval pedagogijski seminar, a potem na vseučilišču v Göttingenu. Najznamenitejša njegova pedagogijska dela so bila: „Obča pedagogija“, „Obris pedagogijskih predavanj“, „Listi o uporabi psihologije na pedagogijo“. Čeravno je Herbart pedagogijo združeval s skupno filozofijo (metafiziko, estetiko), jo je osnoval vendar največ na etiki in psihologiji. Etika mu znači svrhu, a psihologija pa sredstva in načine vzgoje. Pedagogija mu je znanost in umetnost.

A Herbart ni osnoval svoje pedagogije na stari etiki in psihologiji, ki ste bili polni predsodkov in zmot. On je na to deloval, da temelj na načela njihova privéde na enostavne in naravne zakone; zato se more imenovati reformator teh znanosti. Najbistvenejše premembe je izpeljal v psihologiji. Duša mu je enostavno bitje brez posebnih prirojenih moči in sil. V njej delujoče sile so spoznanja, ki so postala po vnanjih vtiskih. Iz delovanja duše nastanejo razni duševni pojavi, ki jih v navadnem govoru zovemo um, pamet, razum, čustvo, volja itd. Ali teh pojav niso izvedle posebne moči. Nauki o takih močeh so odveč; Herbart jih imenuje „psihologijske pravljice“.

Za svrhu vzgoje smatra Herbart moralo ali značajnost, t. j. volja se ima po vzgoji tako izobraziti, da se popolno in brezpogojno podvrže moralnim idejam (blagohotnosti,

pravici, pravičnosti, popolnosti in moralni svobodi). Po vsem je krivo, ako se svrha vzgoje išče zunaj človeka, in ako se vzgojenec vzreja za državo, cerkev, družino itd. Vzgojenec je pri vzgoji sam sebi svrha ter daje sebi in s svojo osebno moralno vrednost in znamenitost raznim idealnim objektom (državi, cerkvi itd.).

Značajnost ali absolutna krepost je potrebna svrha vzgoje, ki se pa doseže še le na koncu vzgoje. Poleg te najvišje svrhe postavlja Herbart še bližjo, in to je mnogostrokovno zanimanje. Po njegovem mnenju se ima z vzgojo, posebno s poukom v otroku razviti tako duševno delovanje, ki je naravnano na razne predmete. To mnogostransko zanimanje zahteva Herbart namesto soglasnega razvitka duševnih sil in moči, katere je njegova psihologija zavrgla.

Vzgojno delovanje se po Herbartu deli na troje, na strahovanje, pouk in ravnanje ali vladanje (metoda) učencev. S strahovanjem se krči razuzdanost in divjost gojencev. Glavna sredstva strahovanja so nadzor, zapoved, prepoved, pretenje in kazen. Kolikor je pa le mogoče, delati se ima na to, da se ta prisilna sredstva zamenjajo z vzgledom in ljubeznijo.

Pouk je najznamenitejši del vzgoje, ker se z njim popolnuje mišljenje in spoznanje, iz katerega pride volja, ki se z vzgojo privede do kreposti. Pouk torej posredno deluje na razvitek volje, in da postane uspešen, ima se po njem duševno delovanje okrepcati in oplemeniti, t. j. pouk mora biti vzgojen.

XIV. Friderik Fröbel.

Friderik Fröbel (l. 1782—1852.) je zavoljo tega znamenit, ker je osnoval zabavišča ali otročje vrtce, namreč zavode za izobražbo otrok od 3—6. leta. Prvi otročji vrtec je bil otvoril (l. 1840.) v Blankenburgu. Najznamenitejše njegovo pedagogijsko delo je „Človeška vzgoja“. Njegove misli o vzgoji otrok v prvi dobi so zelo zanimive, in ker se na nje opirajo otročji vrti, zato jih hočemo na kratko navesti.

V vsakem otroku je, pravi Fröbel, klica za vse, kar je dobro, lepo in resnično. To kal je treba samo pozorno gojiti, pa se bo razvijala in obilno sadú rodila. Najbolje in najgotovejše se na otroka deluje z igro. A treba je podajati mu take igrače, katere more na vse strani pregledovati, na razne načine jih uporabljati in to in ono iz njih sestavljati. V vsaki igri mora biti klica za naslednjo, tako, da se delavnost od stopinje do stopinje naravno razvija. Igre morajo biti uravnane po sposobnostih in dōbi otroka, in z njimi se ima spodbujati um, srce in volja. Vrh tega je treba, da so zanimive in mile otrokom in da pospešujejo njih razvitek. Igrače za otroke so krogla, žoga, kocka, telesa za stavbe, lesene šibice, deske, valjarji. Iz njih morejo otroci po lastnem okusu izpeljavati razne oblike. Naposled se jim dajejo papirni ostrižki, da delajo iz njih križce, zvezde, škrinjice, omarice, hišice itd. Razen tega izbadajo in izrezajo živali, rastline, orodje in dr.

D o d a t e k.

Iz zgodovine slovenskega šolstva.

V srednjem veku je bilo malo slišati o šolah po sedanjih slovenskih pokrajinah. V Ljubljani je imel menda nemški red v 13. stoletju že svojo šolo, v Kameniku je govor o šoli l. 1307., v Ribnici l. 1407. V 15. stoletju je bila šola tudi v Vipavi že, in sicer slovenska. V to šolo je hodil imenitni Žiga Herberstein. V Ljubljani se je l. 1418. pri sv. Miklavžu užé prej obstoječa šola ponovila.

V dobi reformacije so se rodili slovenski predikantje in ž njimi vred šolniki. Prvi so spisali prve slovenske knjige, katere so mogli tudi slednji rabiti. Primož Truber je spisal prvi slovenski abecednik, zvan „Abecedarium“, Dalmatin je bil dovršil prvo slovensko prestavo sv. pisma in Bohorič pa je spisal prvo slovensko slovnico (v latinskem jeziku). Leta 1543. se imenuje v Ljubljani Lenard Budina latinski „präceptor“ in Jörg Wurmb pa „nemški šolnik“. Leta 1563. se je ustanovila v Ljubljani po Truberjevem prizadevanji latinska šola, katero sta vodila že omenjeni Budino in protestantski pridigar Boštijan Krell. Po Budinini smrti je vodil šolo Adam Bohorič. Učilo se je največ latinsko in grško. Gojil se je pa tudi slovenski in nemški jezik. V tretjem razredu je bil pa slovenski pogovor na korist nemščini prepovedan, v četrtem je pa nemški pogovor zavoljo latinščine bil zabranjen. Od l. 1560.—1590 se imenuje v Ljubljani večkrat „nemška šola“, t. j. taka, kjer se ni učilo latinsko, pa menda tudi slovensko ne. V protestantski dobi so si bili še sledeči kraji šolnike preskrbeli: Kranj (1572), Metlika (1582), Črnomelj (1575), Krško, Bled in Idrija. V Loki je bila menda užé pred šola.

Na Štajerskem se je bila v protestantski dobi osnovala šola v Radgoni; predikant protestanske cerkve v Golčah pri Žalči je morebiti tudi šolnika pri sebi imel.

V Mariboru se šola omenja l. 1452., v Studeniškem samostanu v 16. stoletju, pa tudi drugod so stare šole.

Protestantske šole po Slovenskem so imele kaj kratko življenje. V dobi protireformacije bili so predikantje in šolniki pregnani (1598), protestantske slovenske knjige pa sežgane. Na mesto protestantske latinske šole je stopil jezuitski gimnazij, ki je bil dobro obiskovan (l. 1636. je imel 544 učencev), na mesto onih malih početkov šol po deželi pa do cesarice Marije Terezije prišla ni nikakoršna nadomestitev.

V dobi blage te cesarice (pa še pred njeno vzbujjo) postavil je pater P. Glavar v Komendi sv. Petra pri Kameniku šolo, kjer je poučeval učitelj Jakob Zupan, ki je vglasbil prvo slovensko opereto.

Ko je Marija Terezija šole snovala, dobil je na Kranjskem duhovnik in pisatelj Blaž Kumerdej naročila, da je sestavil predlog, kako bi se otroci v deželnem in nemškem jeziku poučevali. O njegovem predlogu so se deželna vlada in duhovni dostojanstveniki posvetovali. Vsi so Kumerdejevemu predlogu pritrdili, le Novomeški prošt Jabacin ne, trdeč, da je priprostemu ljudstvu pisanje in čitanje brezpotrebno ali celo škodljivo. Kljub temu je bil Kumerdejev predlog v Beču vzprejet ter ukazano, ustanoviti v Ljubljani normalno šolo in sestaviti šolsko komisijo (1773); Kumerdej pa je bil kot bodoči ravnatelj normalke na Dunaj poklican, da je šel poslušat novo metodo.

V letih 1775. in 1776. ustanovile so se normalke (glavne šole) v Ljubljani, Kameniku, Novem Mestu, Trstu, Gorici, in v naslednjih letih še glavne šole v Kranju, Škofjiloki, Idriji, Mariboru, Celji, Ptuji, Slovenski Bistrici. Tudi trivijalke so začeli tu pa tam ustanovljati. Pomote so pa delali skoro povsod s tem, da so v prvem letu obstanka šol otvorili 3 do 4 razrede, in da se je ves pouk vršil le v nemškem jeziku, in da se razen katekizma in gramatike skoro nič drugega učilo ni. V Gorici se je pri Uršulinkah dovolilo, da je bila italijanščina učni jezik, za dečke je bila pa normalka le nemška. V Ljubljani so pri normalki postavili pripravljalni razred za one dečke, ki niso bili zmožni nemščine, predno so jih v šolo (v pravo normalko) vzprejeli. Pa tudi po deželi se je uspeh šole po učenju nemščine sodil, kar je bilo resnični omiki v slovenskih pokrajinah gotovo na kvar.

Za šolstvo na Kranjskem je bil vnet Ljubljanski škof grof Herberstein (od l. 1772.—1787.), ki je vse svoje premoženje zapustil revežem in normalni šoli. Proti koncu

minulega in v začetku tega stoletja sta bila dva Kranjca (Gorenjca), brata Anton in Josip Spendou na Dunaji visoka duhovna, dostojanstvenika in vrla šolnika.

V francoski dobi na Kranjskem trdil se je prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik, da bi slovenščini v šoli priboril več pravice, kar šolski upravi avstrijski ni bilo po volji, ko je dajala v latinskih šolah prednost latinščini, v elementarnih šolah prednost nemščini. Francozi se pa niso več toliko potegovali za omenjena jezika, marveč tudi deželnemu jeziku dovolili v vseh šolah toliko pravice, kolikor bi se je dalo francoščini. To priliko je porabil Vodnik kot takratni šolski voditelj (normalke in liceja) in slovenski pisatelj, da je spisal čvetero šolskih knjig v slovenskem jeziku: slovensko gramatiko za gimnazije, francosko gramatiko v slovenskem jeziku, slovenski prevod francoskega državnega katekizma in abecednik. Nemškimi učiteljem ta naprava ni bila po volji, tudi duhovniki se s francoskim državnim katekizmom niso mogli sprijazniti. Sicer je francoska vlada trajala samo 4 leta, in potem se je zopet uvel na Ljubljansko normalko stari red z nemškim učnim jezikom in nemškimi knjigami. Vodnikove pesmi, knjige, časniki vzbudili so národní duh tako, da je bila vlada nekako primorana, tudi nekoliko k izobraženju národnega jezika pripomoči. Cesar Franc je po tem takem l. 1816. dovolil ustanovitev stolice za slovenski jezik v Ljubljani, kjer je ta predmet več kot 40 let učil učeni slovenski jezikoslovec Fran Metelko. Stolico za slovenski jezik so dobili l. 1812. tudi Štajerci v Gradci; dovolili so jo bili deželni stanovi (deželni zbor). Do leta 1848. je bilo pa na šolskem polju precej tiho. 2. septembra t. l. je pa izdal državni tajnik Feuchtersleben gledé učnega jezika naredbo, v kateri je stalo načelo, da ima učni jezik v ljudski šoli biti materinski jezik otrók, za katere je dotična šola namenjena. S to važno naredbo je bilo dano zagotovilo, da se je več storilo za materinski slovenski jezik, če tudi so poznejše naredbe iz l. 1850., 1851., 1853. zopet gojenje družega deželnega jezika priporočevale. Pod vodstvom slovenske duhovščine se je v dobi konkordata (pogodba s papežem) v letih 1855.—1868. storilo z národnega stališča precèj za slovensko šolstvo. V tem se je zlasti odlikoval škof Anton Martin Slomšek. Za slovensko šolstvo imata veliko zaslug med drugimi: dr. France Močnik, kot spisatelj najboljših računskih knjig in Rudmaš, bivši šolski nadzornik na Koroškem, ki je sodeloval pri prvem slovenskem šolskem listu „Šolskem Prijatelju“ (urednik Andrej Einspieler v Celovci).

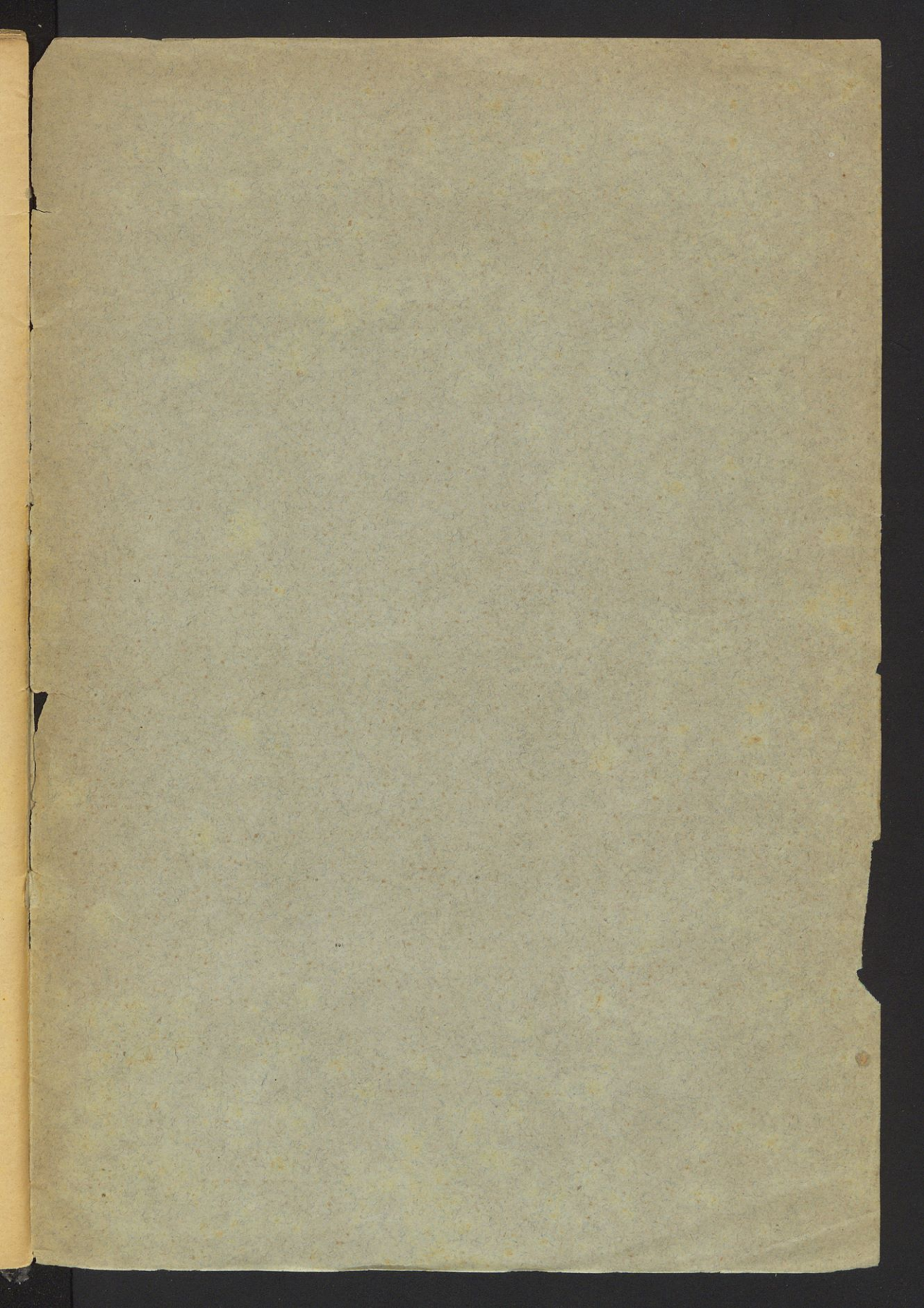
Do l. 1868. so veljale stare šolske postave, tako zvane „Politische Schulverfassung“. V letih 1869., 1870., 1873. so prišle nove državne in deželne postave. Na podlogi teh začelo se je novo šolsko življenje, na eni strani na korist národnemu in duševnemu razvijanju Slovencev, po drugi strani so pa hoteli nekateri tudi na podlogi novih postav več kot potrebni meri nemščino razširjevati. Temu so se upirali pedagogijski časopisi „Učiteljski Tovariš“ (izhaja pod uredništvom A. Praprotnika od l. 1861. neprenehoma), „Slovenski Učitelj“ (od l. 1873.—1878.), in „Popotnik“ (od l. 1880. naprej), národna učiteljska društva ter razni šolski spisi.



Kazalo.

	Stran
Predgovor	3
Uvod	5
Prvi oddelek.	
Stari vek.	
I. Stari Grki	5
II. Rimljani	9
III. Judje	11
IV. Kristijani	12
Drugi oddelek.	
Srednji vek.	
I. Cerkvene šole	14
II. Mestne šole	16
III. Visoke šole	17
IV. Školasticizem	19
V. Humanizem	20
Tretji oddelek.	
Novi vek.	
I. Protestantske šole	22
II. Katoliške šole	24
III. Realizem	26
IV. Bolfenk Ratke	28
V. Ivan Komenski	29
VI. Ivan Locke	31
VII. Pietizem	32
VIII. Franjo Fénelon	33
IX. Ivan Rousseau	35
X. Filantropizem	37
XI. Ivan Felbiger	40
XII. Ivan Pestalozzi	41
XIII. Ivan Herbart	44
XIV. Friderik Fröbel	45
Dodatek. Iz zgodovine slovenskega šolstva	45





Od spisov, izdanih po pisatelju te knjižice, dobé se še sledeči :

Zgodovina štajerskih Slovencev (cena 1 gld.),

Praktična metodika (cena 60 kr.),

Prvi poduk (cena 60 kr.),

Fizika in kemija (cena 60 kr.),

Prirodopis (cena 50 kr.),

Zemljepis (cena 26 kr.),

Mala fizika v pogovorih (cena 23 kr.),

Geometrija (cena 24 kr.),

Domovinoslovje (cena 20 kr.),

Prípovedi iz zgodovine štajerske (cena 8 kr.).

